

Arjen näkymätön kääntäminen

Translatorisen toiminnan jatkumot

LEENA KOLEHMAINEN, KAISA KOSKINEN JA HELKA RIIONHEIMO

1 Johdanto

Yksilöiden ja yhteisöjen monikielisyys on ilmiö, joka kietoutuu yhteen kääntämisen ja tulkkauksen kanssa. Nykymaailmassa näkyvintä on ammattikäöntäjien ja -tulkkien harjoittama institutionalisoitu käännöstoiminta, mutta kääntämistä ja tulkkausta esiintyy ja on kautta historian esiintynyt yhtä lailla arkielämän ei-ammattillisissa vuorovaikutustilanteissa. Monikielisyys on yksilön resurssi, jota hän voi hyödyntää kääntämällä tai tulkkaamalla pienempiä tai laajempia jaksoja tilanteissa, joissa vuorovaikutustilanteen osallistujien kielelliset repertuaarit ovat erilaiset ja joissa tarvitaan jotakuta välittämään viestejä osallistujalta toiselle. Kääntämistä ja tulkkausta ilmenee kuitenkin myös tilanteissa, joissa kääntäminen ei ole keskinäisen ymmärtämisen kannalta tarpeen, ja se liittyy usein puhujien muuhun kielelliseen toimintaan. Kielirajojen ylittämiseen tarvittava translatorisuus (ks. lukua 2) onkin luontainen osa monikielisen puhujan kielellistä peruskompetenssia (ks. esim. Harris 1976; Harris & Sherwood 1978) samoin kuin eri kielten reseptiiviset ja produktiiviset taidot sekä kyky vertailla ja lukea monikielisiä ja -kulttuurisia vuorovaikutustilanteita ja tulkita niitä pragmaattisesti.

Tämän katsauksen¹ tarkoituksena on kuvata, kartoittaa ja tehdä näkyväksi yksilöllisen monikielisyyden tuottamaa translatorisuutta tilanteissa, jotka sijoittuvat ammattillisten kontekstien ulkopuolelle: käsittelemme isompia ja pienempiä kääntämis- ja tulkkaustilanteita sekä niihin liittyviä käytänteitä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Translatorisella toiminnalla tarkoitamme kaikkia niitä kielenkäyttäjän toimia, joissa

1. Kiitämme lämpimästi Virittäjän kahta anonymia arvioijaa sekä tämän erikoisnumeron toimittajia tekstin aikaisempia versioita koskeneesta palautteesta, josta on ollut meille paljon hyötyä muokkauksissa.

jotakin yhdellä kielellä jo ilmaistua ”toistetaan” toisella kielellä. Toistaminen voi olla kirjallista tai suullista. Perinteisesti kirjallista työskentelyä on nimitetty kääntämiseksi, kun taas suulliseen toimintaan on viitattu termillä tulkkaus, mutta termiä kääntäminen käytetään myös molemmat toiminnat sisältävänä kattoterminä. Tässä kirjoituksessa kääntäminen on käytössä kattoterminä ja tarkastelemme niin puhuttuja kuin kirjoitettujakin aineistoja, mutta selvyuden vuoksi puhumme joissain tapauksissa erikseen (kirjallisesta) kääntämisestä ja tulkkauksesta.

Emme rajoitu sellaisiin esimerkkeihin, joita kiistatta voidaan pitää kääntämisenä tai tulkkauksena, vaan pyrimme etsimään tilanteita, joissa translatorinen toiminta ei ole koko vuorovaikutustilanteen läpi kulkevaa vaan voi ilmentyä satunnaisemmin erilaajuisina mikrotason segmentteinä, kuten esimerkiksi yksittäisinä sanoina tai lyhyinä keskusteluvuoroina. Tällaista toimintaa eivät kielenkäyttäjät itsekään aina nimeä kääntämiseksi tai tulkkaukseksi, eikä sitä ole tavallisesti käsitelty kääntämisenä tutkimussakaan. Irrottautuaksemme vakiintuneisiin termeihin aiemmassa tutkimuksessa ja arkikielessä sitoutuneiden merkitysten aiheuttamista rajoitteista käytämme yleistermiä *translatorinen toiminta* (ks. lukua 2). Sen tuotteina tarkastelemme erilaisia kielenaineiksia, joiden tuottamiseen on keskeisesti vaikuttanut tarve ilmaista ”samaa” useamalla kielellä (samuuden määrittelyyn palaamme luvussa 3).

Arkisten mikrotason translatoristen esiintymien avulla pyrimme hahmottelemaan jatkumoa, joiden avulla erilaisia translatorisuuden esiintymiä voitaisiin nykyistä paremmin tunnistaa ja tulkita. Käännöstieteessä on jo runsaasti tietoa erilaisista ammatillisen käännöstoiminnan tuotteista ja konteksteista; katsauksemme etsii näiden jatkumoiden vastakkaisia päitä arkisista tilanteista ja itsekääntämisestä eli puhujien ja kirjoittajien itse tuottamista käännöksistä. Tavoitteenamme on löytää ja kuvata toistaiseksi vähän tutkittuja kääntämisen muotoja, sijoittaa ne laajempaan translatorisen toiminnan kenttään sekä tuoda ilmi, kuinka moniulotteisesta ilmiöstä on kyse.

Tämä kirjoitus sai alkunsa siitä huomiosta, että arkielämän satunnainen translatorinen toiminta on pitkälti vielä tutkijoille näkymätöntä ja tuntematonta: se on jäänyt kuvaamatta sekä käännös- että kielitieteessä. Käännöstiede on keskittynyt institutionaalisen, kääntäjänkoulutukseen ankkuroituneen asemansa vuoksi ennen kaikkea ammatillisen toiminnan tarkasteluun ja tieteenalatradiitioiden vuoksi painottanut kaunokirjallisuuden kääntämistä. Lisäksi tilanteinen ja epäsystemaattinen translatorisuus mahtuu huonosti tutkimusperinteeseen, jossa käännökset ja alkutekstit on totuttu mieltämään kokonaisiksi teksteiksi. Kielitieteen puolella taas kielenpuhujien yksilöllistä monikielisyttä on tutkittu monessa suuntauksessa, mutta kääntäminen on kuitenkin useimmiten rajautunut tarkastelun ulkopuolelle tai sen ilmentymiä on tarkasteltu muista näkökulmista. Esimerkiksi kielikontaktien tutkimuksessa kääntämistä ei juuri mainita saati tarkastella lähemmin, vaikka kääntäminen onkin kontaktitilanteissa yleistä toimintaa ja vaikka kontaktien tutkijoiden ensisijaisena kiinnostuksen kohteena on eri kielten ja niiden puhujien kohtaamisten sekä näiden kielellisten seurausten kuvaaminen (ks. myös esim. Kranich, Becher & Höder 2011; Kolehmainen 2013; Riionheimo ym. 2014). Myös koodinvaihdon tutkimuksessa, jossa tarkastellaan kielten ja niiden puhujien kohtaamista, kielen valintaa ja puhujien monikielisiä käytänteitä, osaa kuvata toiminnasta voitaisiin pitää translatorisena. Esimerkkejä ei kuitenkaan ole

tässä tutkimustraditiossa yleensä tarkasteltu kääntämisenä tai tulkkauksena, vaan niitä on analysoitu toisenlaisista lähtökohdista.

Kääntäminen on sivuroolissa myös ajankohtaisessa superdiversiteettitutkimuksessa, jonka ytimen muodostaa migraation aiheuttama urbaani monikielisyys ja jossa tutkijat ovat kiinnostuneita muuttoliikkeen ja kielellisen diversiteetin mukanaan tuomista yksilöiden vaihtelevista ja moninaisista kielellisistä repertuaareista, tyyleistä ja rekistereistä (ks. esim. Blommaert 2010, 2013; Lehtonen 2015). Myös osaa tämän tutkimussuuntauksen käsittelemistä aineistoesimerkeistä, esimerkiksi kielimaisemakuvia (esim. Blommaert 2010: 31, 142–143, 149–150; ks. myös lukua 3), voidaan pitää translatorisina, vaikka superdiversiteettitutkijat ovatkin lähestyneet ja kutsuneet niitä toisin. Puhujien eri kieliä ja tyylejä ammentaviin käytänteisiin on viitattu esimerkiksi termeillä *heteroglossia*, *crossing*, *translanguaging* ja *metrolingualism* (ks. esim. Blommaert & Ramp-ton 2011). Superdiversiteetin tuottama monikielisyys voi olla translatorista myös sen vuoksi, että eri kielten puhujien sopuisa yhteiselo (*conviviality*, Blommaert 2013: 89) edellyttää kielten rinnakkaisen käytön ohella myös ”ekumeenista” *lingua francaa* (mts. 77), jota puhujat käyttävät muiden kielten rinnalla ja joka edellyttää heiltä ainakin jonkinlaista translatorista kompetenssia. *Lingua franca* -kielelle käännetyn version puuttuminen puolestaan signaloi aktiivista translatorisuudesta kieltäytymistä. Sitä voidaan hyödyntää esimerkiksi viestin vastaanottajajoukon rajaamiseen (mts. 44–45) tai tietyn kielen puhujien yhteisön rakentamiseen (mts. 65). – Kaikkiaan näyttää siltä, että myös käännöstieteen ulkopuolella translatorinen toiminta identifoidaan pääosin ammattilaisten työksi eikä sen satunnaisempia esiintymiä siksi ole nähty kääntämisenä.

Tämän katsauksen avaa luku, jossa selvennämme keskeistä käsitettä eli translatorista toimintaa. Sen jälkeisissä luvuissa hahmotellaan kolme jatkumoa, joista kukin havainnollistaa erilaisia translatorisen toiminnan ja sen tuotosten piirteitä. Ensimmäinen jatkumo liittyy alkutekstin ja käännöksen väliseen samuuteen, toinen kääntäjän ja tulkin rooliin viestinvälittäjänä vs. omaa viestintätarvettaan toteuttavana itsekääntäjänä ja kolmas translatorisuuden ilmipanemiseen tai piilevyyteen. Näissä luvuissa hyödynnämme pääasiassa aikaisemmissa tutkimuksissa kuvattuja aitoja aineistoesimerkkejä, joita luemme ”translatoriset silmälasit päässä” ja joista etsimme erilaisia translatorisuuden muotoja ja tehtäviä. Jonkin verran käytämme hyväksi myös itse keräämäämme esimerkkimateriaalia ja omia aiempia aineistojamme, joihin sisältyy muun muassa valokuvia kielimaisemista ja monikielisten puhujien haastattelunauhoitteita. Viimeinen luku kokoaa keskeiset havainnot yhteen.

2 Translatorinen toiminta

Keskeinen käsite tässä kirjoituksessa on *translatorinen toiminta*, jolla tarkoitamme kaikkea sellaista toimintaa, jonka tavoitteena on suullinen tai kirjallinen ”liike” yhdellä kielellä ilmaistusta sisällöstä jollakin tavalla vastaavaan toisella kielellä ilmaistuun. Translatorisen toiminnan käsite on peräisin Justa Holz-Mänttärin väitöskirjasta (1984), joka mullisti oman aikansa käännösteoriaa ja on edelleenkin ajankohtainen. Holz-Mänttari (1984: 91) rajasi käsitteen viittaamaan konteksteihin, joissa toimijat ovat

ammattikäntäjiä tai -tulkkeja. Tässä kirjoituksessa hyödynnämme hänen termiään, mutta käytämme sitä osin alkuperäisestä poikkeavassa merkityksessä.

Translatorisuuden käsitteen avulla Holz-Mänttari (1984) laajentaa kääntämisen kuvausta alkutekstiorientoituneesta ja kielen piirteiden vertailuun keskittyvästä tekstien tarkastelusta kääntämisen *toiminnan* kokonaiskuvaukseksi. Attribuutti *translatorinen* viittaa hänellä siihen moninaisten toimien kokonaisuuteen, joka sisältyy ammattikäntäjien ja -tulkkien toteuttamiin toimeksiantoihin. Translatorisessa toiminnassa on kyse kaikista niistä valmistelevista, toteuttavista ja arvioivista tehtävistä, joiden suorittamisen ammattilainen katsoo tarpeelliseksi muotoillessaan erikielisen alkutekstin pohjalta toimeksiannon mukaisen toisenkielisen tekstin uudelle vastaanottaja(ryhmä)lle. Kohdekielisen tekstin muotoileminen on siis vain yksi translatorisen toiminnan osa-alue. Toimintaan sisältyy myös muun muassa neuvottelua työn ehtoista ja aikatauluista, sopivien tausta-aineistojen etsimistä ja analysointia sekä erilaisten modaliteettien valintaa ja arviointia, esimerkiksi visuaalisen aineksen käyttöä tai tulkkaustilanteissa non-verbaalista viestintää (kuten katseen avulla ilmaistuja vuoronvaihtoja tulkatussa keskustelussa). Myös varsinainen tekstin kääntäminen voi Holz-Mänttärin (mt.) mukaan vaihdella: joissakin tilanteissa voi olla tarkoituksenmukaista tuottaa sisällöltään hyvinkin identtinen ”toisinto”, mutta toisissa saatetaan päätyä kirjoittamaan alkutekstin pohjalta asiakkaan tarpeisiin kokonaan uudenlainen teksti uutta yleisöä, sen osaamistasoa ja kiinnostuksen kohteita silmällä pitäen. Teksteihin tallentuva tai puheessa verbalisoituva tekstuaalinen translatorisuus voi siten olla tapauskohtaisesti erilaista.

Holz-Mänttärin esittämä translatorisen toiminnan malli ei pyri tavoittamaan empiirisen maailman ilmiöitä sellaisena kuin ne ovat, vaan se edustaa normatiivista ideaalimallia ammattimaisen käännöstötoiminnan tavoitetilasta, jossa asiantuntijakääntäjä toimii osana yhteistyöverkostoa (Schäffner 2011). Holz-Mänttari tarkastelee translatorista toimintaa kääntäjän näkökulmasta, mutta luonnollisesti myös verkoston muut jäsenet toimivat translatorisesti, esimerkiksi päättäessään tulkin tilaamisesta tapahtumaan tai neuvotellessaan käännöksen yksityiskohdista.

Käännöstieteen pääasiallisena tutkimuskohteena on perinteisesti ollut ammattimainen, institutionalisoitunut kääntäminen ja tulkkaus – toiminta, joka on tavalla tai toisella näkyvää ja tunnistettua ja jolle on määritelty kontekstista riippuen erilaisia toiminnallisia reunaehtoja. Käytännössä läheskään kaikki translatorinen toiminta ei kuitenkaan ole ammatillista, eikä se aina ole järin institutionalisoitunutta eikä toisinaan edes translatoriseksi tunnistettua. Myös tavalliset kielenpuhujat toimivat kääntäjinä: he saattavat muotoilla uuden viestin jonkun toisen henkilön erikielisen viestin pohjalta tai kääntää itse itseään. Koskinen (2013a: 16–17) laajentaakin translatorisen toiminnan käsitteen tarkoittamaan kaikkea monikielisyyden tuottamaa translatorista kirjoa, olipa kääntäminen ammattilaisen tai ei-ammattilaisen tuottamaa. Omaksumme tässä kirjoituksessa samanlaisen laajemman näkökulman translatorisuuteen.

On syytä korostaa, että ammattikäntäjän käsite ei ole edes käännöstieteessä mitenkään selvä, ja ammattilaisten ja ei-ammattilaisten erottelu voi olla hyvin ongelmallista. Tilanne voi lisäksi vaihdella yhteiskunnittain, kulttuuripiireittäin ja aikakausittain. Kääntäminen on kytkeytynyt monenlaisiin ammattirooleihin (ks. Kujamäki & Paloposki 2015), ja nykyinen, kääntäjien ja tulkkien erillistä ammattikuntaa korostava työ-

elämä- ja tutkimuskäytäntö on varsin tuore ilmiö, jonka ovat tuottaneet modernin yhteiskunnan yleinen ammatillinen erikoistuminen ja siihen kytkeytyvä ammatillisen kääntäjänkoulutuksen kehittyminen. Ammatikääntäjien ja -tulkkien ohella työelämässä on nykyään joukko muitakin translatorisia ammatteja. Erikielisten lähdeaineistojen käsittely ja niiden kääntäminen on esimerkiksi keskeinen osa uutistoimittajien työtä, vaikka toimittajilla ei ole yleensä kääntäjänkoulutusta (Perrin & Ehrensberger-Dow 2012). Myös muille työpaikoille voi syntyä varsinaisen käännösyksikön sijaan tai rinnalle erilaisia translatorisia rooleja henkilöille, joiden kielelliset resurssit mahdollistavat translatorisen toiminnan (ks. esim. Piekkari ym. 2013; Karppinen 2013). Tällaista toisella tapaa ”ammatillista” käännös- ja tulkkaustoimintaa, jota Tuylenev (2014) kutsuu paraprofessionaaliseksi, on tutkittu vielä varsin vähän, vaikka translatoriset taidot onkin tunnustettu yksilölle merkittävää lisäarvoa tuottavaksi pääomaksi nykytyöelämässä (esim. Piller 2011: 87–88).

Holz-Mänttärin (1984) teoria on osa funktionaalista käännösteoriaperhettä (ks. esim. Schaffner 2011), ja siinä korostuu kääntämisen viestinnällinen tehtävä: translatorista toimintaa motivoi ennen kaikkea kohdekielinen yleisö, joka ei ymmärrä alkukielistä viestiä. Vastaavasti Holz-Mänttärin ajattelema asiantuntijakääntäjä suuntaa translatorisen toimintansa muiden kommunikaatiotarpeen tyydyttämiseen, eikä hänellä ole tilanteessa omaa intentiota tai viestintätarvetta (Holz-Mänttari 1984: 66; Witte 2000: 168). Aina ei tosin translatorisen toiminnan motivoijana ole ammatillisissakaan konteksteissa viestin välittämisen päämäärä. Kääntämisellä voi esimerkiksi olla merkittävää symbolista arvoa. Esimerkiksi Euroopan unionissa tuotetaan keskeisistä teksteistä käännös kaikkien jäsenmaiden kielillä, ja tietyn kieliversion tuottaminen osoittaa kyseisen kielen yhdenvertaista asemaa ja vahvistaa kielipolitiikan toteutumista riippumatta siitä, onko versiolla koskaan odotettavissa yhtään lukijaa (Koskinen 2000a). Vastaavasti Suomessa on vaaliesitteitä viime vuosina käännetty myös karjalan kielelle (www.vaalit.fi). Koska Suomen karjalankieliset osaavat myös suomea, käännöksille ei ole kommunikatiivista tarvetta, mutta sen sijaan niillä on pienen vähemmistökielen puhujille merkittävä symboliarvo. Kääntämisellä voi siten viestin välittämisen lisäksi olla muitakin funktioita, ja sellaisissa vuorovaikutustilanteissa, joissa osallistujien kielelliset resurssit ovat suunnilleen samanlaiset eli kaikki ymmärtävät kaikkia keskustelussa käytettyjä kieliä, translatorisuus saa toisenlaisia tehtäviä. Palaamme niihin jäljempänä.

Seuraavissa luvuissa tarkastelemme erilaisia tilanteita, joissa monikielisyys tuottaa kääntämistä varsinaisten ammattikääntämisen kontekstien ulkopuolella. Sijoitamme näitä esimerkkejä translatorisen toiminnan jatkumoille ja analysoimme niitä käännöstieteen työkalujen ja termien avulla sekä vertailemme niitä käännöstieteessä tunnettuihin ja kuvattuihin käännösviestinnän käytänteisiin.

3 Samuudesta erilaisuuteen

Alkutekstin ja käännöksen välinen samuus lienee ominaisuus, joka maallikoiden mielessä tavallisesti hahmottuu keskeiseksi käännöksen tunnuspiirteeksi, ja alkutekstiuskollisuutta on usein pidetty hyvän käännöksen tunnusmerkkinä (vastaavasti poik-

keamat alkutekstistä mielletään huonoksi käännökseksi). Myös käännöstieteessä vastaavuus (ekvivalenssi) on historiallisesti perinteikkäin niistä piirteistä, joiden avulla tutkijat ovat määritelleet käännöksiä (ks. esim. Pym 2010: 6–42). Vastaavuus voi kuitenkin vaihdella voimakkaastikin, ja useimmat nykytutkijat hyväksyvät ajatuksen, että kaikenkattava samuus alkutekstin ja käännöksen välillä on enemmän saavuttamaton ihanne tai poikkeustilanne kuin todellisen translatorisen toiminnan mielekäs tavoite. Sen vuoksi ekvivalenssin käsite on koettu tutkimuksen näkökulmia rajoittavaksi, ja jopa aktiivisimmat ekvivalenssin käsitteen puolestapuhujat (ks. Krein-Kühle 2014) tunnustavat, että vastaavuus on aina suhteellista ja että tekstien vastaavuussuhteen määrittelyssä joutuu ottamaan huomioon myös tekstienulkoisia, kontekstuaalisia seikkoja. Alkutekstin pohjalta muotoiltu uusi, ”toistettu” viesti ei koskaan ole identtinen alkutekstinsä kanssa – onhan se muotoiltu toisella kielellä ja uuden viestintätilanteen ja uuden yleisön tarpeisiin. Käännöstieteellisistä tutkimuksista tiedetään, että käännös on sisällöltäänkin vain harvoin täysin samanlainen alkutekstin kanssa, sillä translatorisuuteen liittyy useimmiten tekstin uudelleensuuntaamista ja näkökulmanvaihdoksia samoin kuin tarkoituksellisia ja tahattomiakin muokkauksia (ks. esim. Leppihalme 2007; Koskinen 2008; Pekkanen 2010; Kuusi 2012).

Vaikka vastaavuudella on aina rajansa, sisältyy käännöksen määritelmään oletus alkutekstistä, johon käännös vertautuu ja jota se tavalla tai toisella representoi. Kääntäminen voidaankin määritellä sellaisiksi kielenkäytön tilanteiksi, joissa uusi viesti pohjautuu toisella kielellä aikaisemmin muotoiltuun ja joissa erikieliset ilmaukset ovat *relevanteilta osin* samankaltaisia (*relevant similarity*, Chesterman 1997: 62). Vaikka alkutekstin ja sen pohjalta muotoillun kohdekielisen tekstin sisältö voivat poiketa toisistaan, niiden välille on siten voitava olettaa jonkinlainen vastaavuussuhde. Tämä vastaavuus tai samuus erottaa translatorisen toiminnan sellaisesta monikielisytydestä, jossa erikieliset viestit on muotoiltu toisistaan riippumatta ja ne toimivat itsenäisissä rooleissa esimerkiksi täydentäen toisiaan sisällöllisesti tai tarjoten erilaisia asioita erikielille kohderyhmille.

Seuraavat kuvat 1–3 (s. 378–389) havainnollistavat sitä, että arjen monikielisyys voi olla translatorisen toiminnan tulosta mutta myös muulla tavoin tuotettua. Esimerkit ovat Tampereella valokuvatusta kielimaisema-aineistosta, joka koostuu julkisissa tiloissa näkyvillä olevista viesteistä, tavallisimmin erilaisista kylteistä (ks. Koskinen 2012, 2013b). Kriteerinä erikielisten viestien kuvaamisessa ja luokittelussa voidaan hyödyntää samuutta – näin menettelee esimerkiksi Reh (2004), joka jakaa kielimaisemassa hyödynnetyt monikielistämisstrategiat neljään luokkaan, toistavaan (*duplicating*), osittaiseen (*fragmentary*), limittäiseen (*overlapping*) ja täydentävään (*complementary*) monikielisytyteen.²

Toistavassa monikielisytydessä erikieliset viestit toistavat saman sisällön (Reh 2004). Sille on tunnusomaista samuus ja keskinäinen korvattavuus, ja tekstejä voidaan siten kuvata ”toistensa käännöksiksi” (Edelman 2010: 99). Tätä havainnollistaa – logoa lukuun ottamatta – kuva 1 (seur. sivulla).

2. Suomenkieliset termit on ottanut käyttöön Koskinen (2013b: 317–318).

Kuva 1
Toistava monikielisyys. (Kuva: Kaisa Koskinen.)

Osittaisessa ja limittäisessä monikielisyudessa kielet elävät strategista, satunnaista tai kohderyhmäkohtaista yhteiseloä, tai niissä käytetään toistoa kyltinkirjoittajan kielellisten resurssien sallimissa rajoissa. Osittaisessa monikielisyudessa osa viesteistä esitetään usealla kielellä, mutta lisäksi sisältöä on vain yhdellä kielellä. Limittäisessä monikielisyudessa sama sisältö on saatavilla usealla kielellä, mutta lisäksi kukin erikielinen viesti sisältää jotain, mikä puuttuu muista viesteistä. (Reh 2004.) Kuva 2 sisältää toistavaa ja siten translatorisena näyttäytyvää ainesta otsikkotasolla (*Ramadan offer /RamadanTarjous*) ja yksityiskohtatiedossa (*1 liter/prk*), mutta muutoin rinnakkain asetetut ulkomainokset ovat limittäisiä ja mainostavat eri tuotteita.

Kuva 2
Limittäinen monikielisyys. (Kuva: Kaisa Koskinen.)

Reh'n (2004) täydentävän monikielisuuden kategoriassa erikieliset viestit eivät sisällä mitään samaa. Niiden välille on vaikea hahmotella minkäänlaista suhdetta, ja jos tekstien tuottamisprosessia ei tunneta, sitä on vaikea perustellusti arvata. Kuvan 3 esimerkissä on suomeksi kiinalainen ravintola, englanniksi ravintolan nimi *Sunny* ja kiinaksi mainosviesti 'tuoksu tulvii yli'.

Kuva 3

Täydentävä monikielisyys. (Kuva: Lauri Hietala.)

Edellä esitelty Reh'n (2004) jaottelu on mahdollista hahmotella yhdenlaiseksi translatoriseksi jatkumoksi. Jatkumon toisessa ääripäässä erikieliset tekstit vastaavat toisiaan sisällöltään ja niiden suhde näyttäytyy kääntämisenä: toistavassa monikielisyudessa yksi viesteistä muodostanee alkutekstin, jonka pohjalta muut on muotoiltu. Osittainen ja limittäinen monikielisyys sijoittuvat jatkumon keskelle, ja niissä ainakin osa viesteistä on tulosta translatorisesta toiminnasta. Jatkumon toisen ääripään täydentävässä monikielisyudessa taas translatorisuutta ei esiinny tekstissä ollenkaan – tekstin tuottamisprosessissa translatorista toimintaa on toki voinut olla mukana, mutta lopputuotoksessa se ei ole enää näkyvissä ja todennettavissa.

Samuuden kriteeriä voidaan hyödyntää myös kuvattaessa kokonaan toisenlaisia tilanteita, joihin sisältyy translatorisuutta. Seuraavalla sivulla olevat kielikylppäpäiväkotikontekstista tulevat esimerkit 1 ja 2 edustavat suullista vuorovaikutusta ja toistavaa monikielisyyttä. Esimerkit ovat peräisin Savijärven (2011) väitöskirjasta, jossa tutkitaan suomenkielisten lasten ruotsin kielen omaksumista kielikylppäpäiväkodin vuorovaikutuksessa. Päiväkodin opettajat puhuvat lapsille ruotsia, mutta lapset saavat käyttää haluamaansa kieltä. Reseptiivisten taitojen rinnalle kehittyy vähitellen ruotsin produktiivinen taito, ja lasten viestinnässä tapahtuu siirtymä ruotsin kielen käyttöön. Päiväkotia, jossa sekä lapset että opettajat tulkkaavat, on institutionaalisen vuorovaikutuksen konteksti. Opettajien toiminnan osalta esimerkit saattavat edustaa jossakin määrin institutionalisoitua kääntämistä, jos henkilökuntaa on ohjeistettu toistavaan monikielisyyteen. Lasten toiminnassa näkyvä translatorisuus ei kuitenkaan

ole institutionalisoitua, sillä lapsille ei ole näissä tilanteissa ainakaan eksplisiittisesti annettu kääntäjän tai tulkin roolia, eikä heidän toimintaansa ole välttämättä mielletty kääntämiseksi tai tulkkaukseksi. Kääntämisen käytänteitä tai merkitystä monikielisten päiväkotien arjessa ei ylipäätään ole vielä kattavasti tutkittu.

Esimerkissä 1 on kyse alkutekstin tarkasta toisinnosta. Tämän tapaisia esiintymiä Savijärvi (2011: 135–138) kutsuu suomentamiseksi.

(1) Kielikylpypäiväkodissa (Savijärvi 2011: 135)

1	Ulla	Hii:ret on <u>rottia</u> .
2		(.)
3	Opettaja	mm nä:?
4		(.)
5	Opettaja	en <u>råtta</u> e en <u>råtta</u> å en <u>mūs</u> e en <u>mūs</u> .
6	Meri	↑ <u>lotta</u> on <u>lotta</u> ja <u>hiili</u> on <u>hiili</u> .

Rivillä 6 lapsi (Meri) tulkaa spontaanisti kielikylpypäiväkodin opettajan vuoron. Savijärven (2011: 138) mukaan kyse on ymmärrystä osoittavasta käänösruorosta: suomentamalla opettajan ruotsinkielisen vuoron lapsi indikoi vuorovaikutuksessa, että on ymmärtänyt. Tulkkauksella voi siten kielenomaksumisen kontekstissa olla oma erityinen tehtävänsä, ja sen voi tässä yhteydessä katsoa kuuluvan monikielisen vuorovaikutuksen käytänteiden resurssivarantoon.

Esimerkissä 2 puolestaan tulkkauksen tuottaa päiväkodin opettaja, joka toistaa lapsen (Santtu) suomenkielisen vuoron ruotsiksi. Myös tämä tulke (rivi 2, kursivoitu) on relevanteilta osiltaan samanlainen alkutekstinsä kanssa ja siksi tunnistettavissa translatoriseksi. Tulke sisältää kuitenkin myös muutoksia: esimerkiksi verbin ilmaiseman toiminnan kohde on siinä eksplikoitu (*lisää* > *mera gröt*).

(2) Kielikylpypäiväkodissa (Savijärvi 2011: 56)

1	Santtu	m 'haluu <u>lisää</u> ?
2	Opettaja	å ↑ <u>du</u> vill ha <i>mera gröt</i> .

Savijärvi (2011: 55) kutsuu esimerkin 2 tapaisia esiintymiä sanallistamiseksi: päiväkodin opettaja sanallistaa lasten toimintaa ruotsin kielellä. Sanallistaminen koskee sekä lasten fyysistä että kielellistä toimintaa, ja kielellisen toiminnan sanallistaminen on käytännössä kääntämistä, translatorista toimintaa: ”Koska lapset osaavat jo ensikieltään, sanallistaminen voi ilmetä esimerkiksi kääntämisenä: opettaja sanoo ruotsiksi sen, mitä lapsi on sanonut suomeksi” (mts. 55–56).

Savijärvi (2011: 55–56) kuvaa esimerkin 2 kaltaista toimintaa keinoksi, jonka avulla kielikylpykieltä tuodaan vuorovaikutukseen: translatorinen sanallistaminen luo (tässä kontekstissa) ruotsinkielistä kieliympäristöä, tuo omaksuttavan kielen lapsen ulottuville ja toimii siten eräänlaisena kielikontaktimekanismina. Tähän kielikontaktifunktion näyttäisi liittyvän myös eksplisiittistäminen (*lisää* > *mera gröt*), jolla

käännöstieteessä tarkoitetaan alkutekstissä implisiittiseksi jääneen informaation eksplisiittistä ilmaisemista käännöksessä (määritelmistä ks. esim. Englund Dimitrova 2005: 33–41): opettaja nimeää verbin ilmaiseman toiminnan kohteen ja tuo lapsen saataville ja omaksuttavaksi sen ruotsinkielisen nimityksen. Kielikylpykontekstissa eksplisiittistäminen saa siten hieman toisenlaisen funktion kuin ammatillisessa translaatorissa toiminnassa, jossa sen avulla selkeytetään viestiä.

Vastaavuuden kriteerein on varsin helppo löytää edellä esitettyjen kuvien 1 ja 2 sekä esimerkkien 1 ja 2 kaltaista translaatorista toimintaa. Tavallisia ovat kuitenkin myös tapaukset, joissa eri kielten ilmaukset poikkeavat merkittävästi toisistaan mutta jotka siitä huolimatta on mahdollista lukea translaatorisuuden piiriin (ks. myös esim. 4 jäljempänä). Niistä raportoidaan muun muassa lasten ja nuorten kääntämistä ja tulkkausta (*child language brokering*) koskevilla tutkimuksissa. Esimerkiksi Bauerin (2010: 134–137) tutkimuksessa haastateltiin Englannissa maahanmuuttajaperheissä varttuneita henkilöitä, jotka olivat lapsena tai nuorena kääntäneet tai tulkanneet perheenjäsenilleen. Haastattelussa henkilöt kuvasivat tilanteita, joissa he olivat kääntäneet tai tulkanneet, ja niitä käännösstrategioita, joita he olivat hyödyntäneet toisenkielisiä viestejä muotoillessaan. Avainsanoiksi nousevat erilaiset alkuperäistä viestiä muuttavat tekniikat: haastateltavat kuvaavat hyödyntäneensä parafraseja, tiivistäneensä alkuperäistä viestiä ja jättäneensä siitä pois osia eli tietoisesti sensuroineensa sitä. Sensurointi motivoitui useimmiten vastaanottajan huomioimisesta: esimerkiksi haastateltavat, jotka olivat tulkanneet opettajien ja vanhempien välisissä tapaamisissa, kertoivat suojelleensa vanhempiaan lisähuolilta sensuroimalla opettajien viesteistä perheen lasten heikkoa koulumenestystä koskevia osuuksia. Bucarian ja Rossaton (2010: 259–262) Italiaa koskevassa tutkimuksessa taas haastatellut lapsitulkkit kertoivat muun muassa yksinkertaistaneensa lauserakenteita, jättäneensä epärelevantteja kohtia pois ja tiivistäneensä sisältöä. Orellanan (2008: 72) sekä Harrisin ja Sherwoodin (1978) Yhdysvaltoihin ja Kanadaan sijoittuvissa tutkimuksissa puolestaan raportoidaan ostopilanteista, joissa vanhempiensa ja myyjän välillä tulkkaava maahanmuuttajaperheen lapsi muuttaa vanhemman myyjälle osoittamia epäystävällisiä kommentteja kohteliaammiksi ja kohdekulttuuriin sopivammiksi. Vastaavanlaisia esimerkkejä siitä, kuinka kääntäjä tai tulkki muokkaa, muuttaa ja sopeuttaa alkuperäistä viestiä vastaanottajan kulttuuri- tai muun taustan huomioiden tai katsoo parhaaksi jättää alkutekstin osia kokonaan kääntämättä, löytyy runsaasti myös ammattikäntäjien ja -tulkkien toimintaa raportoivista käännöstieteellisistä tutkimuksista (ks. esim. Leppihalme 2007).

4 Viestin välittämisestä itsekääntämiseen ja -tulkkaukseen

Edellisen luvun kielikylpyesimerkit havainnollistivat tilannetta, jossa tulkki ei ole vuorovaikutuksen osallistujien väliin asettuva kolmas osapuoli vaan yksi vuorovaikutuksen osallistujista: hän osallistuu vuorovaikutukseen tulkkaamalla toisen osallistujan muotoileman viestin, ja tulkkaus limittyy hänen muuhun vuorovaikutukseensa. Seuraavissa esimerkeissä tilanne on muuten samanlainen, mutta

tulkki tulkkaa itse itseään. Tämä luku siirtyy siten jatkumolle, jonka yhtenä ääripäänä on kääntäjän tai tulkin toiminta viestin välittäjänä kahden toistensa kieltä osaamattoman yksilön tai ryhmän välillä helpottamassa heidän vuorovaikutustaan (vrt. edellisen luvun esimerkit lapsitulkkiin toiminnasta). Jatkumon toisena päässä ovat puolestaan tilanteet, joissa monikielinen puhuja kääntää tai tulkkaa itse itseään ja joissa kääntäminen ja tulkkaus palvelevat puhujan omia tarpeita. Samalla liikkumme institutionalisoidun kääntämisen ja arkielämän monikielisen toiminnan ja vuorovaikutuksen jatkumolla. Kuten johdannossa kävi ilmi, institutionalisoidussa kääntämisessä on kyse tilanteista, joissa translatorinen toiminta on sillä tavoin järjestelmällistä ja näkyvää, että osallistujat mieltävät sen kääntämiseksi. Institutionalisoitumisen yksi tunnusmerkki on se, että joku osallistujista nimetään tilanteessa kääntäjäksi. Jatkumon toisessa päässä on sellainen translatorinen toiminta, joka ei täytä järjestelmällisyyden tunnusmerkkejä ja jota kielenkäyttäjät itsekään eivät välttämättä pidä kääntämisenä.

Itsekääntäminen (*self-translation*) on käännöstieteellisessä tutkimuksessa perinteisesti tunnettu ja tunnustettu, ja sitä on tutkittu erityisesti kaunokirjallisuuden kääntämisen kontekstissa, kun kirjailija itse on kääntänyt teoksiaan toiselle kielelle (ks. esim. Cordingley toim. 2013). Itsetulkkaus on käännöstieteessä uudempi ajatus, sillä tulkkausta on kääntämistä voimakkaammin määrittänyt ajatus siitä, että tulkki on puhujaan nähden ”toinen” ja toimii välittäjänä kahden osapuolen välillä (ks. myös lukua 2). Arkitilanteissa on kuitenkin myös mahdollista, että henkilö tulkkaa toisella kielellä sen, mitä on juuri itse sanonut. Itsetulkkaukseen ovat aikaisemmin kiinnittäneet huomiota ainakin Harris ja Sherwood (1976), jotka käyttävät ilmiöstä termiä *autotranslation*, ja Del Torto (2010: 167), joka puhuu nimenomaan itsetulkkauksesta (*self-interpreting*). Harrisin ja Sherwoodin (ma.) esimerkit ovat kaksikielisen perheen lasten ja vanhempien välisestä vuorovaikutuksesta, jossa lapsi toistaa oman vanhemmalleen kohdistamansa vuoron toisella kielellään. Del Torton (ma.) esimerkeissä taas maahanmuuttajaperheen toisen polven aikuispuhujat tulkkaavat itse itseään vuorovaikutuksessa ensimmäisen ja kolmannen tai neljännen polven puhujien kanssa.

Harrisin ja Sherwoodin (1976) sekä Del Torton (2010) esimerkkien kaltaisia tapauksia ei kielitieteessä ole tavallisesti analysoitu kääntämisenä vaan koodinvaihtona. Koodinvaihdolla on monia erilaisia, pitkälti tutkimuksen viitekehuksesta riippuvia määritelmiä, mutta tässä kirjoituksessa tarkoitamme koodinvaihdolla yksinkertaisesti useamman kuin yhden kielen aineiden vuorottelua samalla puhujalla samassa keskustelussa. Koodinvaihdon eri ilmentymismuodoista translatoriseen toimintaan liittyy erityisesti Harrisin ja Sherwoodin sekä Del Torton esimerkkien kaltainen kaksikielinen toisto, jota on kutsuttu reiteraatioksi (*reiteration*). Reiteraatio tarkoittaa sellaista melko yleistä koodinvaihdon ilmentymismuotoa, jossa puhuja sanoo eri kielellä asian, jonka hän on aikaisemmin samassa keskustelussa sanonut toisella kielellä. Toisto voi olla sisällöltään sama kuin alkuperäisellä kielellä sanottu ilmaus, mutta se voi esiintyä myös jonkin verran modifioitussa muodossa. (Gumperz 1982: 78–79.) Vaikka reiteraatiota ei ole koodinvaihdon tutkimuksessa analysoitu kääntämisen näkökulmasta, eräät tutkijat kuvaavat sitä ”näennäis-

käännökseksi” (engl. *quasi translation*, ks. esim. Auer 2007 [1995]: 127; Matras 2009: 117) – se, mitä käännöksen ”näennäisyys” tarkoittaa, jää tutkijoilta kuitenkin määrittelemättä. Seuraavat esimerkit avaavat reiteraation translatorista luonnetta.³

Esimerkki 3 on otettu Frickin (2010) tutkimuksesta, ja se havainnollistaa osallistumiskehikon ylläpitämistä, joka on reiteraation yksi funktio. Puhuja tai kirjoittaja toistaa viestinsä toisella kielellä silloin, kun kaikkien osallistujien kielelliset resurssit eivät ole samat:

(3) Facebook-tilapäivitys (Frick 2010: 55).

Paavo Pasila röömustab / iloitsee:

<http://www.kul.ee/index.php?news=5883>

Esimerkki 3 on lyhyt tilapäivitys⁴, jossa kirjoittaja (nimi vaihdettu) reiteraation avulla osoittaa suuntaavansa viestinsä sekä suomen- että vironkielisille vastaanottajille, ja kielivalinnoilla hän samalla ilmaisee kaksikielistä identiteettiään (Frick 2010: 55; ks. myös Del Torto 2010: 175–177). Esimerkin kuvaama osallistumiskehikon ylläpitäminen lähestyy sitä, mitä tavallisimmin pidetään translatorisen toiminnan tavoitteena: käännös mahdollistaa vastaanottajajoukon laajentamisen. Frick (2013: 71) kuvaa tätä funktiota Wiltonin (2009) keskusteluanalyttiseen tutkimukseen nojautuen vuorovaikutukselliseksi kääntämiseksi (*interactional translation*): käännös avaa pääsyn keskusteluun osallistujille, joiden repertuaariin alkutekstin kieli ei kuulu.

Esimerkin 3 lyhyessä päivityksessä monikielisyys näyttäytyy toistavana, mutta Facebookin käyttäjien translatoriset käytänteet voivat vaihdella. Omasta Facebook-tuttavapiiristämme saatu esimerkki 4 sijoittuu samuuden jatkumolla melko vapaaseen päähän:

(4) Facebook-tilapäivitys (27.11.2014)

Hyvä aamulenkki pari tuntia sitten Lukan kanssa: Luka osasi heti suunnistaa lähitien naapureille, missä oli kuin olikin 5 kk vanha Siiri-koira käymässä! Hyvin jaksettiin riehua puolisen tuntia ja Siirin lelut olivat tietysti ihan parasta. / Luka had a good play session this morning with 5-month old mutt Siiri, who sure has energy to spare!

Päivityksen kirjoittaja (joka on ammattikäntäjä) ei sijoittanut tekstiä lainkaan käännösten luokkaan vaan vastasi seuraavasti, kun tutkija kysyi, mieltääkö hän englanninkielisen osuuden käännökseksi:

3. Kääntämisen ja reiteraation rajapintoja käsittelee myös Harjunpään ja Mäkilähteen (tulossa 2016) artikkeli, jossa kytköksiä luodaan lisäksi yksikieliseen toistoon.

4. Aineiston keräämisen aikaan Facebookin käyttäjien tilapäivitykset koostuivat automaattisesti generoidusta käyttäjän nimestä sekä käyttäjän kirjoittamasta kuvauksesta (tarkemmin Facebookin käytänteistä ks. Frick 2010: 52–54). Linkki on osa tilapäivitystä: päivityksen kirjoittaja jakaa lukijoilleen linkin uutisesta, joka on ilahduttanut häntä.

En miellä käännökseksi. Suomenkielinen päivitys on sellainen kuten sen suomeksi ilmaisisin (ja ilmaisenkin ;)), ja englanninkielinen sellainen mitä ”amerikkalainen minä” sanoisi/sanoo. Eli kirjoittaessani vaihdan päässäni kohderyhmää ja ”persoonallisuutta” – eräänlaista translatorista skitsofreniikkaa siis.⁵

Vastaaja käyttää omaehtoisesti, tutkimuksemme teoreettisesta viitekehyksestä tietämättä, määrittelyapuna nimenomaan translatorisuuden käsitettä, ja sen merkityskenttä on hänelle laajempi kuin kääntämisen. ”Skitsofreniikka” puolestaan liittyy itsekääntämiseen yleisemminkin: useampaa kuin yhtä kieltä osaava puhuja elää pirstaloitunutta elämää, jossa tietty kieli yhdistyy tiettyihin tilanteisiin ja tiettyihin ihmisiin. Itsekääntämiseen kaunokirjallisuuden viitekehyksessä liitetty kääntämisen vapaus (ks. Cordingley toim. 2013 ja siinä ilmestyneet artikkelit) on selvästi havaittavissa myös esimerkissä 4. Kun kirjoittaja kääntää omaa tekstiään, hän on vapaa uudelleentulkitsemaan omia aiempia päämääriään ja sopeuttamaan ilmaisuaan uudelle kohdeyleisölle. Relevanttia samankaltaisuutta on esimerkissä 4 koira-aihe ja viestin illokuutio positiivisine sävyineen; täsmällisen raportoinnin vastaavuudesta huolehtiminen ei ole olennaista, koska päätäntävalta on yksissä käsissä.

Seuraava esimerkki 5, joka on otettu Auerin tutkimuksesta (1998: 4–5), edustaa suullista vuorovaikutusta ja havainnollistaa itsetulkkauksen selventävää funktiota. Esimerkissä on kyse kaksikielisten espanjan ja saksan puhujien epämuodollisesta keskustelusta (N = nainen, M = mies). Suomenkieliset käännökset ovat tämän tekstin kirjoittajien tekemiä, ja ne on jäsennetty omille riveilleen ja merkitty kursivoilla.

(5) Espanja–saksa-keskustelu (Auer 1998: 4–5)

- 1 N *qué hora es?*
mitä kello on
- 2 (2.0)
- 3 N **wie spät?**
paljonko kello
- 4 M *zwanzig nach elf*
20 yli 11
- 5 N h
- 6 M *wann muß du hoch?*
milloin sun pitää lähteä?
- 7 N *nö - nich so früh. Ich hab erst um vier Uni.*
ei - ei vielä piankaan. Mulla on luentoja vasta neljältä.

Katkelmassa espanjankielistä kysymystä (r. 1) seuraa kahden sekunnin tauko (r. 2), kun toinen osallistuja ei reagoi kysymykseen eikä tuota vierusparin odotuksenmukaista jälkijäsentä, vastausta. Sen jälkeen puhuja vaihtaa kieltä ja toistaa oman kysymyksensä saksaksi (r. 3, lihavoitu). Tulkatun vuoron jälkeen puhuteltu vastaa saksaksi ja keskus-

5. Julkaisemme Facebook-päivityksen ja kirjoittajan kommentin hänen luvallaan.

telu jatkuu sen jälkeen saksankielisenä. Auer (1998: 4–5) kuvaa esimerkin toistoa puhujan toiseksi yritykseksi (*second attempt*), jonka avulla hän yrittää organisoida vuorovaikutusta uudelleen: hän reagoi itse tuottamaansa vierusparin etujäsenen. Toiston funktiona on selventäminen: keskustelun toinen osallistuja ei ehkä ole kuullut, ymmärtänyt, osannut tulkita vierusparin etujäsentä tai tiennyt, kuinka vastata siihen. Mahdollisesti ensimmäisen puhujan kielivalinta on ongelmallinen – tähän viittaa se, että toinen osallistuja jatkaa käännöksen kielellä (ks. myös Auer 1984, joka sisältää runsaasti vastaavanlaisia esimerkkejä italia–saksa-kieliparista). Translatorista esimerkin 5 kaltaisessa reiterraatiossa on se, että puhuja pitää mielessään alkuperäisen viestin, muotoilee sen pohjalta uuden ilmauksen ja esittää sen toisella kielellä. Lisäksi uusi erikielinen ilmaus vastaa aiemmin sanottua, keskustelun edeltävää ”alkutekstiä” (vrt. lukuun 3).

Esimerkin 5 kaltaisissa kaksikielisissä toistoissa tulkkaus poikkeaa monella tavalla tyypillisestä kääntämisestä ja tulkkauksesta. Ensinnäkin translatorisesta toiminnasta vastaa tavallinen puhuja, jolle ei ole tilanteessa annettu tulkin institutionalisoitunutta roolia. Toiseksi puhuja toimii itse itsensä tulkkina. Kolmanneksi toistojen tehtävä (tai ainakaan yksinomaisen tehtävä) ei ole välittää tietty sisältö sellaiselle vastaanottajalle, joka ei osaa alkuperäistä kieltä. Sen sijaan toistoilla on muiden koodinvaihtoilmiöiden tavoin toisenlaisia vuorovaikutusfunktioita, esimerkiksi selventäminen, jota esimerkki 5 havainnollistaa. Nämä kolme eroavuutta muodostavat mahdollisesti syyn siihen, miksi kaksikielisiä toistoja ei ole ollut – vastaavuuden kriteerin täyttymisestä huolimatta – tapana tarkastella tutkimuksessa kääntämisenä.

Edellä esimerkissä 5 puhuja kääntää koko vuoron. Seuraava esimerkki 6, joka on peräisin Frickin (2013) tutkimuksesta, osoittaa, että translatorinen toiminta voi koskea pienempiäkin yksiköitä, esimerkiksi yhtä vuorossa esiintyvää sanaa. Esimerkin 6 tilanteessa kaksi Virossa asuvaa suomalaisnaista katsoo televisiota, jonka kuva on epäselvä, ja he keskustelevat suomeksi kuvan tarkentamisesta:

(6) Suomi–viro-keskustelu (Frick 2013: 57–58)

- 1 Oona: Pitäiskö,
 2 Onks toi vähän huono toi kuva nyt.
 3 Parempi [ollu aikasemmin.]
 4 Marja: [.hh (>No halusin<)] mä (.) **püüdsin** sitä
 ('yritin')
 5 laittaa mut ei se tullu hh.
 6 (1.0)
 7 Se on aina noi kauhukuvat o vähän huonoi.
 8 (2.5)
 9 Mä **yritin** sitä vaihtaa ei vaihtunu paremmaks.
 10 (0.6)
 12 Tä o vähän (tämmönen) rakeine.
 13 Oona: Mm.

Keskustelussa puhuja käyttää ensin muuten suomenkielisessä vuorossa vironkielistä verbiä *püüdsin* 'yritin' (r. 4, lihavoitu) ja kääntää sen myöhemmin suomeksi (r. 9, lihavoitu). Frickin (2013: 57) mukaan tässä esimerkissä toisto on puhujan reaktio hänen omaan, vironkielisen sanan sisältävään vuoroonsa, joka ei saa vastakaikua ja reaktiota toiselta osallistujalta, ja toisto toimii siten tässä samalla tapaa selventävässä funktiossa kuin esimerkissä 5 edellä. Esimerkit 5 ja 6 eroavat toisistaan reiteraation sijainnin osalta. Esimerkissä 5 puhujan tekemä koodinvaihto sijoittuu toistoon: ensimmäinen ilmaus on espanjankielinen, ja käännöksessä kieli vaihtuu saksaksi. Esimerkki 6 osoittaa, että myös päinvastainen järjestys (tässä tapauksessa ensin vironkielinen koodinvaihto ja vasta myöhemmin sen käännös suomeksi) on mahdollinen joskin Frickin (mts. 57–58) mukaan Auerin esimerkin järjestystä harvinaisempi.

Sen lisäksi, että translatorinen toiminta voi kirjoitetussa ja suullisessa vuorovaikutuksessa ilmaista henkilön kaksikielistä identiteettiä (esim. 3), ylläpitää osallistumiskehikkoa (esim. 3–4) tai toimia selventävässä funktiossa (esim. 5–6), on sen avulla mahdollista myös korostaa edellä sanottua ja luoda huumoria. Näitä funktioita havainnollistaa esimerkki 7, joka on lainattu Frickin (2003) tutkimuksesta. Esimerkissä joukko Virossa asuvia suomalaisia viettää iltaa yhden puhujan kotona:

(7) Suomi–viro-keskustelu (Frick 2003: 32)

1 Sari	<u>Saaks</u> sun keittiös polttaa.
2 Aino	<u>Saa</u> joo saa.
3 Maija	<u>K(h)aikki</u> muut on käyny. # <u>Ei</u> saa polttaa.#
4 Mikko	° <u>Ei</u> ei ei° [missään nimessä.
5 Maija/Sari?	[He he he he.
6 Mikko	Mitte <u>mingi</u> tingimustel. <i>Ei missään nimessä</i>
7 Aino	Noh. (.) Totta kai.

Esimerkissä 7 reiteraatio, jossa ensin suomeksi sanottu ilmaus käännetään viroksi (r. 6, lihavoitu, oma suomennoksemme kursiivilla sen jälkeen), ei motivoitu selkeyden tarpeesta; kaikki osallistujat ovat suomenkielisiä eikä ole kyse ymmärtämisen vaikeudesta. Kyseessä on sen sijaan ironinen vitsailu, jonka Maija aloittaa (r. 3) muuttaen äänensävyään ja asettuen leikillään edellä sanotun vastaiselle kannalle. Mikko yhtyy leikkiin (r. 4) ja toistaa sanomansa kääntämällä sen viroksi (r. 6). Käännöksen tehtävänä on Frickin (2003: 33) mukaan huumorin herättäminen ja oman edellisen vuoron korostaminen.

Wilton (2009: 100) on analysoinut monikielisten perheiden ruokapöytäkeskusteluissa esiintyvää spontaania tulkkausta ja toteaa, että epämuodollisissa arki-keskusteluissa tulkin roolia ei ole tavallisesti päätetty etukäteen eikä siitä yleensä neuvotella. Joku osallistujista yksinkertaisesti ryhtyy tulkkaamaan, tai tulkkausta tehdään osallistujien yhteistyönä. Lisäksi Wilton korostaa, että arkikeskusteluissa tulkin rooli limittyy keskustelun osallistujan rooliin ja että nämä roolit eivät ole toisistaan erilliset. Tulkin rooli ei ole myöskään pysyvä eikä kestä koko keskustelun ajan. Nämä piirteet

ilmenevät myös aikaisemmista esimerkeistä, joissa kääntäminen tai tulkkaus liittyy osallistujan muuhun vuorovaikutukseen ja joissa se lisäksi koskee erikokoisia vuorovaikutuksen yksiköitä: kokonaisia tarinoita (esim. 4), yksittäisiä vuoroja (esim. 5–7) ja yksittäisiä sanoja (esim. 3–6).

5 Ilmipannusta piilevään translatorisuuteen

Molempien edellisten lukujen esimerkit on mahdollista tunnistaa translatorisiksi vastaavuuden kriteerin avulla. Lisäksi translatorisuuden tunnistamista helpottaa alkutekstin ja sen erikielisen ”toisinnon” peräkkäinen esiintyminen: sekä alkuteksti että käännös olivat edellisissä esimerkeissä läsnä ja vastaanottajan ulottuvilla. Translatorisen toiminnan tuotokset voivat kuitenkin olla myös sellaisia, että eri kielellä laadittu alkuteksti ei ole vastaanottajan näkyvissä. Tätä jatkumoa kutsumme ilmipannun ja piiloon jäävän translatorisuuden jatkumoksi, ja havainnollistamme piiloon jäävää translatorisuuden päätä kahdenlaisilla esimerkeillä, joista toiset liittyvät käännöslainoihin ja toiset referoituun puheeseen.

Tunnettu käännöstieteellinen jaottelu erottelee toisistaan ilmi-käännökset (*overt translation*) ja piilokäännökset (*covert translation*). Jako on Juliane Housen (1977) kehittämä, ja hän käyttää sitä ennen kaikkea käännettyjen tekstien luokitteluun niiden kohdekulttuuriin suuntautuvan adaptaation perusteella. Piilokäännöksiä on sopeutettu kohdekulttuurin normeihin niin, että niiden käännösluonne jää piiloon; ilmi-käännöksissä puolestaan sopeuttamista ei ole tehty, vaan käännös pyrkii replikoimaan alkutekstin rakenteet, tyylin ja sisällön (ks. myös Amouzadeh & House 2010; House 2014). Ilmi-käännöksissä kääntämisen voi tuoda esiin eri tavoin. Usein puhuja merkitsee käännöksen tai tulkkauksen kielellisesti. Esimerkiksi Wiltonin (2009: 90, 96–97) tutkimissa saksalais-englantilaisen perheen ruokapäätakeskusteluissa tulkkaus ilmipantiin joskus erilaisilla johtolauseilla (esim. *let me explain that to you*). Koskelan ja Dahlin (2011: 158–161) suomalais-ruotsalaisessa virallisten kokousten aineistossa taas puheenjohtaja signaloi *eli(kkä)*- ja *alltså*-sanojen avulla vaihtavansa kieltä ja kääntävänsä edeltävän puheenvuoronsa toiselle kielelle. On kuitenkin olemassa myös muunlaisia ilmipanemisen keinoja. Kääntäjän näkyvyys kaunokirjallisessa käännöksessä voi olla tekstuaalista, paratekstuaalista tai ekstratekstuaalista: kääntäjä voi näkyä käännösratkaisuissaan, tekstin oheisteksteissä tai vaikkapa aikakauslehtijulkisuudessa (Koskinen 2000b: 99–100). Samalla tavalla voi muissakin tilanteissa kääntämisen ilmipanna käännösstrategioiden avulla, merkitsemällä tietyn tekstin käännökseksi paratekstuaalisin keinoin tai vaikkapa institutionalisoimalla jollekulle osallistujalle kääntäjän roolin, jossa toimiminen merkitsee tuotoksen käännökseksi. Housen alkuperäinen, tekstuaalisiin keinoihin rajoittuva ilmi- ja piilokäännöksen määritelmä vaikuttaakin siten liian kapealta, ja myös toisenlaiset ilmipanemisen tai piilottamisen tavat tulisi huomioida.

Piilotranslatorisuuden piiriin on mahdollista lukea kaikille tuttu ilmiö, käännöslainat. Erityyppisiä käännöslainoiksi nimettyjä sanoja ja idiomeja on tutkittu sekä käännöstieteessä että kielikontaktitutkimuksessa, ja kuten termikin ilmaisee, näiden

ilmausten muodostaminen tapahtuu nimenomaan kääntämällä eli ilmaisemalla jokin lähtökielen ilmaus toisen kielen omien, vastaavaa merkitystä kantavien ainesten avulla. Käännöslainojen muodostuksessa kääntäminen voi tapahtua sana sanalta, kuten yhdyssanojen, idiomien ja muiden kuvaannollisten ilmausten lainaamisessa (ks. esim. Penttilä & Muikku-Werner 2011: 250–251), tai kieliopillisen lainaamisen yhteydessä morfeemi morfeemilta (ks. esim. Haugen 1956: 61; Thomason 2001: 260; Aikhenvald 2006: 24–25). Käännöslainoiksi luokiteltavia ilmauksia tuotetaan sekä ammattimaisessa käännöstoiminnassa (esim. termit) että arkisissa kontaktitilanteissa, ja ne ovat selvästi luontainen ja yleisesti esiintyvä kieltenvälisen vaikutuksen muoto.

Käännöslainat pyrkivät kieltenväliseen samuuteen, joten vastaavuuden jatkumolla (ks. lukua 3) ne sijoittuvat samuuden ääripäähän. Ilmipannun ja piiloon jäävän translatorisuuden jatkumolla sen sijaan varsinkin arkielämän puhekielessä syntyvät käännöslainat ovat piilotranslatorisia siinä mielessä, että niitä muodostettaessa ”alkuteksti” ei ole näkyvässä (vaan sijaitsee vain puhujan mielessä) ja vastaanottajan saatavilla on ainoastaan käännösprosessin tuotos. Monissa tapauksissa käännöslainojen muodostustapaa ei ole mitenkään erityisesti merkitty, mutta käännöslainat voidaan osoittaa translatorisen toiminnan tuotteiksi esimerkiksi kieltenvälisen vertailun avulla (vertailusta tutkimusmetodina ks. Kolehmainen, Miestamo & Nordlund toim. 2013). Toisaalta käännöslainat voivat kuitenkin olla myös ilmitratorisia Housen (1977) tarkoittamassa merkityksessä erityisesti sellaisille yksilöille, jotka osaavat käännetyn ilmauksen lähtökieltä ja tunnistavat alkuperäisen ilmauksen. Käännöslainan muoto voi nimittäin olla paljastava piirre: jos käännöslaina poikkeaa rakenteeltaan kohdekielen normeista, erilainen rakenne on vihje ilmauksen muodostustavasta. Vieraan kielen piirteiden uudelleentuottaminen käännöslainoissa on siten eräänlainen ilmi-käännöksen tunnusmerkki.

Erityyppisiä käännöslainoja ja niiden translatorisia piirteitä havainnollistavat seuraavat esimerkkijoukot, joista esimerkit 8 ja 9 osoittavat, että suomen kieleen on syntynyt muiden kielten mallin mukaisia käännöslainoja vuosisatojen ajan sekä käännettyjen tekstien että puhutun kielen välityksellä. Toisaalta suomen kielen ilmaukset voivat toimia lähtökohtana muiden kielten käännöslainoille, mikä näkyy esimerkin 10 englanninoppijoiden tuotoksissa:

(8) *hyvästipuhua* ’siunata’ < lat. *benedicere*
olla vapaalla jalalla < rts. *vara på fri fot*
runosuoni < rts. *poetisk åder*, sks. *poetische Ader* (Hakulinen 1955)

(9) *pitkässä juoksussa* < engl. *in the long run*
jollakulla on apina selässä < engl. *have a monkey on one’s back*
potkaista ämpäriä < engl. *kick the bucket*
kaataa pavut < engl. *spill the beans* (Penttilä & Muikku-Werner 2011: 249, 260, 263)

(10) I want spend time my husband and got a lot of children and *childrenchildren*
 (pro *grandchildren*)

In farm lives dogs and cats, of course, maybe they both *spend* there *cat's days*
(*pro lead an easy life*) (Meriläinen 2010: 75, 91)

Esimerkkijoukko 8 on peräisin Hakulisen (1955) artikkelista, jossa esitellään lukuisia vanhempia ja uudempia käännöslainoja. Vanha, kirjallista käännöstä varten luotu käännöslaina on esimerkiksi Agricolan verbi *hyvästipuhua* ("hyestipuhua") 'siunata', jossa latinan *benedicere*-malliverbin molemmat yhdysosat on käännetty ja kokonaisuudelle on annettu latinan verbin merkitys. Yhdysverbit ovat suomessa harvinaisia, mistä syystä *hyvästipuhua* mieltyy potentiaaliseksi käännöslainaksi, vaikka ei tuntisi sen täsmällistä muodostushistoriaa. Samalla tavoin pala palalta on todennäköisesti ruotsista lainattu idiomi *olla vapaalla jalalla* (*vara på fri fot*). Toisinaan käännöslainoilla voi olla useita mahdollisia lähdekieliä, kuten ilmauksella *runosuoni*. Nykyisin taas suomen kieleen kotiutuu esimerkkien 9 kaltaisia käännöslainattuja uusidiomeja englannista. Monesti tällaisten käännöslainojen käyttö on tietoista, ja sanasanaisella käännöksellä voidaan pyrkiä esimerkiksi luomaan huumoria, joka perustuu siihen, että sekä käännöslainan käyttäjä että vastaanottaja tietävät ja tunnistavat alkukielisen ilmauksen. (Penttilä & Muikku-Werner 2011.) Esimerkkipari 10 puolestaan havainnollistaa sitä, että käännöslainaus on yksi strategia, jota toisen kielen puhujat ja kirjoittajat hyödyntävät L2-tekstejä tuottaessaan. Esimerkit ovat peräisin Meriläisen (2010) tutkimuksesta, jossa analysoidaan äidinkielen vaikutusta suomenkielisten ylioppilaskokelaiden pitkän englannin ylioppilaskokeen kirjoitelmissa. Esimerkeissä on kyse yhdyssanojen (*lapsenlapset – childrenchildren*) ja idiomien (*viettää kissanpäiviä – spend cat's days*) sanasanaisesta kääntämisestä. Kaikki esimerkit 8–10 havainnollistavat sitä, kuinka kääntäminen prosessina vaikuttaa kohdekielisen tuotoksen muotoon ja merkitykseen.

Käännöslainoissa translatorisuus on rakennettu sisään itse termiin ja on siinä mielessä näkyvää. Toisen esimerkki-ilmiön, referoidun puheen, translatorinen luonne taas on kiistanalaisempi. Referointia ei yleensä mielletä kääntämiseksi silloinkaan, kun puhuja itse merkitsee referaatin käännökseksi. Referointi ja kääntäminen voidaan kuitenkin nähdä lähekkäisinä ilmiöinä. Referoinnissa puhuja tai kirjoittaja esittää aikaisemmin toisaalla sanottua tai kirjoitettua uudessa kontekstissa uudelle vastaanottajaryhmälle (ks. esim. VISK § 1457; Kalliokoski 2005: 9). Tästä on kyse myös kääntämisessä, mutta siinä aikaisemmin sanottu ilmaistaan lisäksi eri kielellä. Useat tutkijat ovatkin esittäneet, että kääntäminen on mahdollista määritellä yhdeksi välitteisen vuorovaikutuksen (*mediated discourse*) lajiksi ja että sitä voidaan analysoida yhtenä referoinnin piiriin kuuluvana ilmiönä (Chesterman 1998: 188–192; Taivalkoski-Shilov 2010; Ulrych 2009; Mossop 1998).

Yhteistä referoinnille ja kääntämiselle on niiden vaihteleva sijoittuminen samuuden ja erilaisuuden jatkumolle. Sekä referoija että kääntäjä tekevät oman tulkintansa aiemmin sanotusta: he voivat toistaa alkuperäisen muuttumattomana, valikoida siitä toistettavaksi osia ja kokonaisuuksia, manipuloida alkuperäisen lähteen viestiä tai jopa muuttaa uuden viestin alkuperäisestä tunnistamattomaksi (ks. Kalliokoski 2005: 9; Mossop 1998: 239). Alkuperäisen lähteen ja referaatin välisen suhteen perusteella referoinnin keinot on tapana sijoittaa seuraavalle jatkumolle: vapaa suora esitys – suora esitys – vapaa epäsuora esitys – epäsuora esitys – puheaktin tiivistelmä – ker-

ronta (ks. esim. Kalliokoski mas. 17). Taivalkoski-Shilov (2010) osoittaa, että kääntäminen voidaan sijoittaa samalle jatkumolle ja että se liittyy referoinnin keinoihin. Hänen kaunokirjallisen aineiston analyysinsä tuo ilmi, että esimerkiksi suoran esityksen keinot voivat vaihdella ja sisältää kääntämistä: suora esitys voi olla kirjailijan sanatarkka samankielisen alkuperäisen lähteen lainaus, sanatarkka lainaus erikielisestä alkuperäisestä lähteestä (~ koodinvaihto), virheitä sisältävä lainaus alkuperäisestä lähteestä tai kirjailijan tekemä alkuperäisen lähteen käänös (mas. 9–10).

Suullisessa vuorovaikutuksessa referointi liittyy koodinvaihtoon silloin, kun alkuperäinen viesti on esitetty jollain muulla kielellä kuin sillä, jota parhaillaan tapahtuvassa puhetilanteessa käytetään. Tällöin puhujan on toista ihmistä referoidessaan tehtävä päätös siitä, kääntääkö hän alkuperäisen viestin vai ei. Jos puhuja vaihtaa referaatin ajaksi toiseen kieleen, hän on jättänyt viestin kääntämättä. Tällöin koodinvaihdolla voidaan pyrkiä esimerkiksi luomaan autenttisuuden vaikutelma tai ottamaan etäisyyttä referoituun asiaan (ks. esim. Frick & Riionheimo 2013: 570, 591 lähteineen), ja referointi onkin yksi tavallisimmista koodinvaihdon esiintymisyhteyksistä (ks. esim. Gumperz 1982: 75–76). Silloin kun referointi tapahtuu eri kielellä kuin alkuperäisessä tilanteessa, on kyse translatorisesta toiminnasta. Sitä, onko referaatti alkuperäisen viestin tarkka käänös vai sen vapaa mukaelma, on mahdoton kuvata, jos ei ole ollut mukana alkuperäisessä tilanteessa. Translatorisen toiminnan tunnusmerkkejä ovat tässä päätös kääntää viesti (sen sijaan että puhuja referoisi sitä alkukielellä), viestin muotoilu toisella kielellä ja asian esittäminen uudessa viestintätilanteessa. Seuraavat esimerkit, jotka ovat peräisin monikielisten inkerinsuomalaisten haastattelupuheesta⁶, havainnollistavat translatorista referointia. Molemmissa esimerkeissä referointi ja kääntäminen liittyyvätkin toisiinsa: puhuja raportoi aikaisemmin sanottua uudessa kontekstissa eli referoi, mutta samalla hän myös ilmaisee aikaisemmin yhdellä kielellä sanotun viestin toisella kielellä. Kääntäminen koskee sekä toisen henkilön eri kielellä aikaisemmin sanomaa että puhujan omia osuuksia samassa tilanteessa. Näissäkin esimerkeissä on siten osin kyse itsekääntämisestä.

Esimerkissä 11 1990-luvun alussa haastateltu inkerinsuomalainen vanhus (nimi muutettu) kertoo suomeksi⁷ tapauksesta, jossa hän kävi melko kiivasta sananvaihtoa paikallisen venäjänkielisen miliisin kanssa Neuvosto-Virossa. Puhuja referoi sekä omia että miliisin puheenvuoroja. Esimerkin jäljessä on keskustelun yleiskielistetty versio, jossa puhujan käyttämät viro- ja venäjänkieliset lainasanat on suomennettu.

(11) Inkerinsuomalainen vanhus Virossa (Riionheimo & Kivisalu toim. 1994: 38)

no ja sittem mull_oli siin Eestis oli jo yks tuttava ja, lastengotin, terekterin apulaine ja, heill_oli paljo lapsii ja, ja sitten, olime kirjavaihossa ja hän sanoi että kun on,

6. Esimerkit 11 ja 12 ovat peräisin Itä-Suomen yliopiston inkerinsuomen korpuksesta, joka sisältää 1990-luvulla Virossa ja Venäjällä tehtyjä inkerinsuomalaisten henkilöiden (suomenkielisiä) haastatteluja. Suurin osa Virossa haastatelluista inkerinsuomalaisista oli syntynyt 1900-luvun alussa ja asunut toisen maailmansodan päättymisestä lähtien Virossa, ja haastattelujen tekemisen aikaan he elivät monikielistä arkea, jossa he käyttivät (vaihtelevassa määrin) viroa, suomea ja venäjää. Aineistoa on kuvannut tarkemmin Riionheimo (2007: 40–45).

7. Kyseisen haastateltavan puhe sisältää sekä inkerinsuomen murrepiirteitä että selvää viro-kielen vaikutusta.

passi kunnossa ni siiden, tehää sisäkirjotus, Eestii. ja sitten miull_oli, mie kirjutim Moskova, minä kirjutim Moskovaa miull_oli so-, mies, meä pitin, joka kolmen guun takant käyvvä passii vaihtamas. ja sitten kirjutim Moskovaa ja, Moskovast tuli vastus, vo-, minä, luulin et se tullo minul. a se läks sinne miliisiosasto.

ja yks päivä olin kotonna ja, oli mul, vapa päivä ja, maanantaipäevä ja, tulep milliisi ja kysip et, ”kuka tääll_ov Mustonen”. minä ytlesin ”minä”. ”no tule, mukanna”. no läksimme konttooriij ja, tämä, riitelöö minun kans ja pahantaap ko läksimme et ”no mitä nyt_on, mitä nyt_on”. sitten hän oddi ne paberit taskusta vai siint, hänell_oli selline, fene kieles on tä polevaja sumka siin, semmonem mis_olit net paperit. ”onko tämä teien alkirja”, me sanon_[e]t ”on”, mä aattelin nyt minä tiedäm mist päi se tuul puhup a enne minä en saannut aru et mist se tuul puhu. ”miks te ette pyörtänet minu, meijje puole”, noh, et ”miks te ette tulnet meilt nõudama, jot ko kirjoddasi Moskova”. a, ku minä olen sellane häpemättä ja, ja ko, olen niin ko puolhullu ni minä vastasin hänel venäjän kieles et, ”miten minä sellet tulen kaipaamaa, sellet koiral mikä minnu takapuolest purro”. niin vastasinki. ja no, em mie pelänt ennää mit-, ei (ollut) midä pelätä.

[Sitten minulla oli täällä Virossa yksi tuttava, lastenkodin johtajan apulainen. Heillä oli paljon lapsia ja olimme kirjeenvaihdossa ja hän sanoi, että kun on passi kunnossa, tehdään sisäänkirjoitus Viroon [asukkaaksi]. Sitten minulla oli, minä kirjoitin Moskovaan, minä kirjoitin Moskovaan minulla oli so-, mies, minun piti kolmen kuukauden välein käydä vaihtamassa passia. Sitten kirjoitin Moskovaan ja Moskovasta tuli vastaus. Minä luulin että se tulee minulle. Mutta se meni sinne miliisiosastoon.

Eräänä päivänä olin kotona ja minulla oli vapaapäivä, maanantaipäivä ja tulee miliisi ja kysyy että ”kuka täällä on Mustonen?” Minä sanoin ”minä”. ”No tule mukaan”. Lähdimme konttoriin ja hän riitelee minun kansani ja moittii kun lähdimme että ”no mitä nyt on, mitä nyt on”. Sitten hän otti ne paperit taskusta tai siitä, hänellä oli sellainen, venäjäksi se on polevaja sumka [’karttalaukku’] siinä, sellainen missä olivat ne paperit. ”Onko tämä teidän allekirjoituksenne?”, minä sanon että ”on”, minä ajattelin nyt minä tiedän mistä päin tuuli puhaltaa mutta aikaisemmin en ymmärtänyt mistä tuuli puhaltaa. ”Miksi ette kääntynyt minun, meidän puoleemme”, no että, ”miksi ette tullut kysymään meiltä vaan kirjoititte Moskovaan?” Kun minä olen sellainen häpeämätön ja kun olen puolihullu niin minä vastasin hänelle venäjäksi että ”miten mitä tulen valittamaan sille koiralle, joka puree minua takapuolesta”. Niin vastasinkin. En minä pelännyt enää, ei ollut mitään pelättävää.]

Referointi tapahtuu tässä esimerkissä tavalla, joka noudattelee pitkälti suoraa esitystä (ks. esim. VISK § 1460): referoidut puheenvuorot merkitään johtolauseilla (*minä ytlesin* ’minä sanoin; *tämä* – – *pahantaap* ’hän moittii’), ja sitaatit (lihavoidut kohdat), jotka ovat käännöksiä, esitetään aikamuotojen ja pronominiiviittausten suhteen suunnilleen sellaisina kuin ne todellisessa sananvaihdossa sanottaisiin. Johtolauseessa puhuja ilmipanee referaatin käännökseksi ja tuo esiin alkuperäisen kielen sanoessaan

minä vastasin hänel venäjän kieles 'vastasin hänelle venäjäksi' (alleviivattu kohta). Alkuperäinen keskustelu on vuosikymmeniä aikaisemmin käyty venäjäksi, ja haastattelijalle suomeksi kerrottu tarina on siten käännös. Referaatin translatorisen luonteen kannalta on toissijaista se, tapahtuuko tarinan kääntäminen haastattelun aikana, onko haastateltava kääntänyt tarinan esimerkiksi heti sen tapahduttua jotain muuta vuorovaikutustilannetta varten tai onko ehkä kyse kiteytyneestä kierrätetystä tarinasta, jonka puhuja on useaan otteeseen kertonut eri tilanteissa. Tarina on joka tapauksessa syntynyt translatorisen toiminnan kautta, ja venäjänkielisen keskustelun esittäminen suomeksi asettuu siten translatorisen toiminnan jatkumolle. Tässä esimerkissä puhuja tulee eksplikoineeksi alkuperäisen keskustelun kielen, mikä helpottaa referaatin translatorisen luonteen tunnistamista.

Edellisessä esimerkissä kerronta ja referointi tapahtuivat samalla kielellä, joka ei ollut referoidun keskustelun kieli. Esimerkissä 12 puhuja tekee referaatin kohdalla koodinvaihdon. Kyseessä on koodinvaihdon erityistapaus, eräänlainen koodin ”siirtymä” (engl. *code displacement*, ks. Álvarez-Cáccamo 1996): referaatti esitetään eri kielellä, mutta kieli ei ole sama kuin alkuperäisessä viestissä. Esimerkki 12 on peräisin Frickin ja Riionheimon (2013) tutkimuksesta, ja siinä 1990-luvun alussa haastateltu inkerinsuomalainen vanhus kertoo ajasta, jolloin jatkosodan aikana Inkerinmaalta Suomeen evakuoituja inkerinsuomalaisia ruvettiin rauhansopimuksen jälkeen palauttamaan Neuvostoliittoon.⁸

(12) Inkerinsuomalainen vanhus Virossa (Frick & Riionheimo 2013: 579)

01 Martta: .hh nel'kyment kolmant-,
 neljäntenäkymmenentenä kolmantena
 02 nelkymen neljanteel aastal,
 neljäntenäkymmenentenä neljäntenä vuonna
 03 (1.0)
 04 .hh yheksäntee janvaris sis,
 yhdeksäntenä tammikuuta sitten
 05 .h tulimme Suomest,
 tulimme Suomesta
 06 .hh noh Staalin meit ↑mielittäis tulema,
 no Stalin meitä houkutteli tulemaan
 07 ↑no ei (mit tä) mielittäntä tä üt(t/l)is jot
 no ei (mitään) houkutellut hän sanoi että

8. Jatkosodan aikana Saksan armeija evakuoivat miehittämältään alueelta suomensukuisten väestön Suomeen vuonna 1943. Väli rauhan solmimisen jälkeen inkerinsuomalaisia ryhdyttiin palauttamaan Neuvostoliittoon; paluu oli näennäisesti vapaaehtoista, mutta käytännössä Neuvostoliitto painosti inkerinsuomalaisia lähtemään. Inkerinsuomalaisia ei päästetty takaisin kotiseuduilleen Inkerinmaalle, vaan heidät vietiin Keski-Venäjälle. Monet inkeriläisistä pakenivat uusilta sijoituspaikoiltaan ja päätyivät lopuksi Neuvosto-Viroon. Pako tapahtui melko pian sodan jälkeen, joten tutkimuksen informantit olivat haastatteluja tehtäessä asuneet Virossa lähes 50 vuotta.

- 08 kes tahab vaba↑tahtlikult kodu traada⁹.
joka tahtoo vapaaehtoisesti päästä kotiin
- 09 .hh no ku me juba tiesim missugune se Stalin oli
no kun me jo tiesimme millainen se Stalin oli
- 10 ni siis me juba,
niin sitten me jo
- 11 hirmuga tulimme.
peloissamme tulimme

Haastateltavan kielessä sekoittuu ja yhdistyy elementtejä inkerinsuomesta ja (oppi-
jan)virosta, mutta rivillä 8 esitetty referaatti erottuu kuitenkin muusta puheesta, sillä
se sisältää lähes pelkästään vironkielisiä aineksia (Frick & Riionheimo 2013: 579–
580). Koodinvaihdosta huolimatta referointia ei ole esitetty alkuperäisellä kielellä,
sillä Stalin (tai tässä tapauksessa ehkä laajemmin Stalinin valtakoneisto) ei lähestynyt
inkerinsuomalaisia viroksi vaan venäjäksi tai suomeksi. Koodinvaihdon sekä johto-
lauseen (*tä ütlis jot*, r. 7) avulla referointi on merkitty jonkun muun sanomaksi, mutta
toisin kuin esimerkissä 11, tässä tapauksessa puhuja ei ilmipane alkuperäistä kieltä
eikä referaatin käännosluonnetta. Ainakin inkerinsuomalaisten haastatteluaineistossa
on tavallista se, että referoidun jakson alkuperäistä kieltä ei tuoda eksplisiittisesti esiin
ja translatorisuus jää siten piiloon.

6 Kokoavaa tarkastelua: translatorisuuden jatkumot

Tutkijat ovat aikaisemmin todenneet, että suomalaisten päivittäinen arki on käännet-
tyjen tekstien ympäröimää. Kauno- ja tietokirjallisuus, oppikirjat, sarjakuvat, käyttö-
ohjeet, pakkausselosteet, www-sivut, viranomaistekstit, tv-ohjelmien ja elokuvien teks-
titykset, dubatut lastenohjelmat, mainokset, esitteet, kuulutukset, opasteet, uskonnol-
liset tekstit... Tämä lista havainnollistaa sitä käännettyjen tekstien ja tekstilajien kirjoa,
jota suomalaiset lukijat lukupäiväkirjatutkimusten mukaan kohtaavat päivittäin arjes-
saan. Tulosten mukaan suuri osa päivittäisestä lukemiseen käytetystä ajasta kuluu eri-
laisten käännettyjen tekstien lukemiseen, ja alun perin suomeksi kirjoitetut tekstit jää-
vät vähemmistöön. (Mäkisalo 2006; Vihonen & Salmi 2007; Paloposki 2007.) Luku-
päiväkirjakartoituksissa haaviin ovat osuneet erityisesti erilaiset institutionalisoituneet
kääntämisen kontekstit, joissa kääntäminen on ammattilaisen käsissä. Kääntäminen ja
tulkkaus limittyvät ihmisten arkeen kuitenkin myös muulla tavoin, sillä translatorista
toimintaa, jossa jotakin yhdellä kielellä jo ilmaistua ”toistetaan” kirjallisesti tai suulli-
sesti toisella kielellä, esiintyy tavallisten monikielisten puhujien itse tuottamana. Tä-
män kirjoituksen tavoitteena oli tehdä näkyväksi monikielisen arjen ei-institutionaa-
lisiä käännostekstejä, kuvata yksilöllisen monikielisyyden tuottamaa käänno- ja
tulkkaustoimintaa ja jäsentää tätä toimintaa translatorisuuden jatkumolle.

9. Tässä on kyseessä ilmeinen puhelipsahdus, sillä verbiä *traada* ei ole olemassa virossa eikä suomes-
sa. Kun puhuja toisessa kohtaa haastattelua kertoo samasta tapahtumasta, hän käyttää muotoa *saada*.

Lähestyimme translatorista toimintaa jatkumona. Jatkumon toisessa ääripäässä on selvästi havaittava, tunnistettu ja tunnustettu institutionaalinen ja useimmiten ammattilaisten toteuttama toiminta. Toiseen päähän taas sijoittuu satunnaisempi ja fragmentaarisempi translatorinen toiminta, joka ilmenee tavallisten monikielisten puhujien arjen vuorovaikutustilanteissa ja jonka translatorisuus ei ole aina helposti huomattavissa. Käsittelimme tämän jatkumon kolmea ulottuvuutta. Ensiksi hahmottelimme samuuden ja erilaisuuden jatkumoa: translatorisen toiminnan tuotoksiksi jäsentyivät erityisesti sellaiset käännökset ja tulkkeet, jotka muistuttavat läheisesti alkutekstiä, mutta tavallista on myös se, että alkuteksti ja sen käännös tai tulke poikkeavat toisistaan paljonkin. Toisella jatkumolla liikuimme viestin välittämisen ja itsekääntämisen ja -tulkkauksen välillä. Tyypillisessä translatorisessa toiminnassa kääntäjä tai tulkki on vuorovaikutuksen kolmas osapuoli, joka toimii välittäjänä kahden toistensa kieltä osaamattoman osallistujan välissä, mutta translatorisena voidaan pitää myös puhujan tai kirjoittajan itsekääntämistä, jossa hän toistaa eri kielellä sen, mitä on itse aikaisemmin sanonut tai kirjoittanut toisella kielellä. Kolmas ulottuvuus käsitti jatkumon ilmipannusta translatorisuudesta piilotranslatorisuuteen, jossa käännöstä tai tulketta ei ole erikseen merkitty käännökseksi. Korostettakoon, että valitut kolme ulottuvuutta nostavat esiin joitakin translatorisen toiminnan ja sen tuotosten piirteitä mutta eivät toki kuvaa tyhjentävästi koko translatorisen toiminnan kenttää kaikkine ominaisuuksineen.

Havainnollistimme monikielisen arjen tuottamia translatorisen toiminnan esiintymismuotoja, ja liikuimme esimerkeissä suomalaisessa kielimaisemassa, kieli- kylpypäiväkodin vuorovaikutuksessa, maahanmuuttajaperheiden arjessa, kirjoitetussa ja suullisessa koodinvaihdossa, käännöslainauksissa ja referoidussa puheessa. Esimerkit edustivat joitakin valikoituja arjen tilanteita, joihin liittyy translatorista toimintaa, ja myöhemmän tutkimuksen analysoitavaksi jää siten koko joukko muita tavallisten kielenpuhujien translatorisen toiminnan vuorovaikutustilanteita. Valittujen esimerkkien tavoitteena oli yhtäältä havainnollistaa sitä, kuinka monenlaisissa ja keskenään erilaisissa vuorovaikutus- ja kielenkäyttötilanteissa esiintyy tavallisten kielenpuhujien tuottamaa kääntämistä ja tulkkausta. Toisaalta esimerkkien avulla havainnollistettiin keinoja, joiden avulla erilaisia arjen kääntämisen ja tulkkauksen esiintymiä voidaan paremmin tunnistaa.

Valittujen esimerkkien analyysi toi ilmi, kuinka runsaasti monikielisen arjen tuottama translatorinen toiminta voi vaihdella. Joskus vuorovaikutustilanteiden osallistujien kielelliset repertuaarit olivat erilaiset, jolloin tarvittiin jotakuta välittämään viestejä osallistujien kesken. Joskus osallistujien kielelliset resurssit olivat samanlaiset, ja silloin kääntäminen sai toisenlaisia funktioita. Translatorinen toiminta saattoi koskea pienempiä ja isompia vuorovaikutuksen yksiköitä: yksittäisiä sanoja, kielimaisemakylttien erikielisiä viestejä tai näiden viestien osia, keskustelun yksittäisiä vuoroja, tarinan osia ja laajimmillaan kokonaista vuoropuhelua. Joissain esimerkeissä translatorisuus kulki koko vuorovaikutustilanteen läpi, joissain se oli paikallista ja satunnaista. Joissakin esimerkeissä toiminnan translatorinen luonne oli tunnistettavissa alkutekstin ja käännöksen peräkkäisen esiintymisen sekä niiden vastaavuuden avulla. Joskus translatorisuus oli ilmipantua, joskus taas näkymättömämpää. Vaihtelu koski myös translatorisen toi-

mijan roolia. Esimerkiksi maahanmuuttajaperheiden lapsitulkit olivat yhteiskunnan ja perheenjäsenten väliin asettuvia kolmansia osapuolia (joskaan eivät puolueettomia, objektiivisia ja neutraaleita, kuten ammattitulkit ihanteellisissa tapauksissa ovat). Joissakin vuorovaikutustilanteissa taas osallistujan rooli limittyi tulkin rooliin, kun keskustelun osallistuja muotoili uuden viestin jonkun toisen henkilön erikielisen viestin pohjalta. Lisäksi tavallista oli puhujan tai kirjoittajan harjoittama itsetulkkaus ja -kääntäminen.

Translatorisen toiminnan esiintymismuotojen ja tilanteiden moninaisuus merkitsee, että myös toiminnan funktiot vaihtelevat runsaasti. Analysoidut esimerkit toivat ilmi, kuinka translatorisuus on vuorovaikutuksen resurssi ja kuinka sen avulla pidetään yllä osallistumiskehikkoa ja avataan vuorovaikutukseen pääsy myös sellaisille osallistujille, joiden repertuaariin alkuperäisen viestin kieli ei kuulu. Kääntämällä voidaan myös korostaa edellä sanottua, selventää viestiä, luoda huumoria ja referoida aikaisemmin toisaalla toisella kielellä sanottua. Lisäksi sen avulla on mahdollista tuoda kielenoppimiskonteksteissa kohdekieltä kielenoppijan ulottuville, laajentaa kohdekielen sanavarastoa ja osoittaa ymmärtämistä. Monikielisen arjen translatorisuuden funktiot poikkeavatkin osin ammatillisesta kääntämisestä ja tulkkauksesta. Esimerkiksi eksplisiittistävä kääntäminen voi kielenoppimisen konteksteissa näyttäytyä eräänlaisena kielikontaktimekanismina: keinona, jonka avulla opittavaa kohdekieltä tuodaan kielenoppijan ulottuville.

Samalla kun analysoimme monikielisiä vuorovaikutustilanteita tai niiden osia translatorisena toimintana, halusimme myös nostaa esille kääntämistä ja tulkkausta osana yksilön kielellistä kompetenssia ja vuorovaikutuksen resursseja. Kielen osaaminen jaetaan perinteisesti neljäksi perustaidoksi, joita ovat reseptiiviset taidot eli puheen tai tekstin ymmärtäminen ja produktiiviset taidot eli puheen tai kirjoituksen tuottaminen. Tässä kirjoituksessa havainnollistetut esimerkit tuovat ilmi, että myös kielten välillä liikkuminen kuuluu monikielisen yksilön luonnollisiin kielellisiin taitoihin, ja tätä taitoa yksilö voi hyödyntää erilaisissa vuorovaikutustilanteissa.

Tässä katsauksessa translatorisen toiminnan käsite laajennettiin kattamaan ammattikäntämisen ja -tulkkauksen ulkopuolisia konteksteja, joissa kääntämistä ja tulkkausta toteuttavat tavalliset monikieliset puhujat. Se, miksi tämä on toiminta on jäänyt käännytieteessä pitkälti tutkimatta ja miksi sen käännytluonne on kielen-tutkijoilta jäänyt avaamatta, kietoutuu kysymykseen siitä, mitä tutkijat kääntämisellä kulloinkin ymmärtävät. Kun translatorisen toiminnan käsite on laajennettu ammatti-toiminnan ulkopuolelle, on löytynyt uutta annettavaa nykykäännytieteelle. Arjen translatorinen toiminta ei tarkastelemiemme esimerkkien valossa haasta nykykäännyt-teoriaa mutta täydentää sitä monilla uusilla yksityiskohdilla. Monikielisten puhujien itsekääntäminen ja -tulkkaus tuovat uutta tietoa näistä ilmiöistä, ja arjen esimerkit ilmi- ja piilokäännytöistä täsmentävät niitä keinoja, joilla translatorinen toiminta voidaan panna ilmi tai piilottaa. Kielenoppimisen kontekstista poimittu eksplisiittistävä kääntäminen taas tuo esiin sellaisen eksplisiittistämisen funktion, jota ammatillisen kääntämisen ja tulkkauksen konteksteissa ei ole tunnustettu. Samoin reiteraation translatorisen luonteen avaaminen paljastaa funktioita, joita translatorisen toiminnan ei aiemmin ole ajateltu toteuttavan.

Kielitieteellisen tutkimuksen kannalta tämän kirjoituksen esimerkkien analyysi, jäsenitys ja tulkinta toivoaksemme antavat työvälineitä translatorisen toiminnan tunnistamiseen ja kuvaamiseen tilanteissa, jotka jäivät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Esimerkiksi kielikontaktitutkimuksessa, jossa painopiste on perinteisesti ollut kontakti- lähtöisen kielenmuutoksen kuvaamisessa, kieltenvälisen vaikutuksen mekanismit eli kontaktivaikutukseen johtavat puhujien prosessit ja käytänteet ovat vielä pitkälti tutkimatta ja tunnistamatta (Thomason 2001: 129). Tässä kirjoituksessa esiin nostetut esimerkit havainnollistavat joitakin tilanteita, joissa translatorinen toiminta voidaan nähdä kieltenvälisen vaikutuksen väylänä. Kääntäminen ja tulkkaus kytkeytyvät kieltenväliseen kontaktivaikutukseen, ja siksi niiden kuvaaminen ja huomioon ottaminen kuuluisivatkin mielestämme kaikkeen tutkimukseen, jossa ollaan kiinnostuneita monikielisydestä, monikielisen vuorovaikutuksen keinoista ja eri kielten ja niiden puhujien kohtaamisista. Monikielisten tavallisten puhujien translatorinen toiminta ansaitsee tulla kuvatuksi ja kartoitetuksi – se täydentää nykykäännöstieteen tähänastista kuvaa translatorisen toiminnan esiintymismuodoista ja funktioista ja syventää ymmärrystämme monikielisten puhujien kielellisistä käytänteistä ja niistä kielikontakteista, jotka ovat osa monikielisten yksilöiden arkea. Tähän kirjoitukseen valikoidut esimerkit havainnollistavat sitä, kuinka kääntämistä ja tulkkausta on kaikkialla, missä on monikielisyttä, ja periaatteessa kaikki monikieliset puhujat kääntävät ja tulkkaavat. Monikielisyssä yhteiskunnissa translatorinen toiminta ei olekaan poikkeus vaan sääntö; poikkeuksellisia ovat pikemminkin sellaiset tilat ja paikat, joissa sitä ei lainkaan esiinny.

Lähteet

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2006: Grammars in contact. A cross-linguistic perspective. – Alexandra Y. Aikhenvald & R. M. W. Dixon (toim.), *Grammars in contact. A cross-linguistic typology* s. 1–66. Oxford: Oxford University Press.
- ÁLVAREZ-CÁCCAMO, CELSO 1996: The power of reflexive language(s). Code displacement in reported speech. – *Journal of Pragmatics* 25 s. 33–59.
- AMOUZADEH, MOHAMMAD – HOUSE, JULIANE 2010: Translation as language contact phenomenon. The case of English and Persian passives. – *Languages in Contrast* 10 s. 54–75.
- AUER, PETER 1984: On the meaning of conversational code-switching. – Peter Auer (toim.), *Interpretative sociolinguistics* s. 87–112. Tübingen: Narr.
- 1998: Introduction. Bilingual conversation revisited. – Peter Auer (toim.), *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity* s. 1–24. London: Routledge.
- 2007 [1995]: The pragmatics of code-switching. – Li Wei (toim.), *The bilingualism reader* s. 123–138. London: Routledge.
- BAUER, ELAINE 2010: Language brokering. Practicing active citizenship. – *mediAzioni* 10 s. 125–146.
- BLOMMAERT, JAN 2010: *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2013: *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes. Chronicles of complexity*. Bristol: Multilingual Matters.

- BLOMMAERT, JAN – RAMPTON, BEN 2011: Language and superdiversity. – *Diversities* 13 s. 1–22. <http://www.unesco.org/shs/diversities/vol13/issue2/art1> (29.7.2015).
- BUCARIA, CHIARA – ROSSATO, LINDA 2010: Former child language brokers. Preliminary observations on practice, attitudes and relational aspects. – *mediAzioni* 10 s. 239–268.
- CHESTERMAN, ANDREW 1997: *Memes of translation. The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- 1998: *Contrastive functional analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- CORDINGLEY, ANTHONY (toim.) 2013: *Self-translation. Brokering originality in hybrid culture*. Bloomsbury Studies in Translation. London: Bloomsbury.
- DEL TORTO, LISA M. 2010: Child language brokers all grown up. Interpreting in multigenerational Italian-Canadian family interaction. – *mediAzioni* 10 s. 147–181.
- EDELMAN, LOULOU 2010: *Linguistic landscapes in the Netherlands. A study of multilingualism in Amsterdam and Friesland*. University of Amsterdam. LOT dissertation series 261. <http://dare.uva.nl/document/2/80172> (24.7.2015).
- ENGLUND DIMITROVA, BIRGITTA 2005: *Expertise and explicitation in the translation process*. Amsterdam: John Benjamins.
- FRICK, MARIA 2003: *Kaksikielistä räähkimistä – koodinvaihdosta tartonsuomalaisten sähköposti- ja kasvokkaikekskeluissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- 2010: Suomi-viro koodinvaihto Facebookissa. – *Lähivõrdlusi /Lähivertailuja* 20 s. 49–67.
- 2013: *Emergent bilingual constructions. Finnish-Estonian codeswitching in interaction*. Helsinki: Helsingin yliopisto, suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/40340> (24.7.2015).
- FRICK, MARIA – RIIONHEIMO, HELKA 2013: Bilingual voicing. A study of code-switching in the reported speech of Finnish immigrants in Estonia. – *Multilingua* 32 s. 565–599.
- GUMPERZ, JOHN J. 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAKULINEN, LAURI 1955: Suomen kielen käänntslainoista. – *Virittäjä* 59 s. 305–318.
- HARJUNPÄÄ, KATARIINA – MÄKILÄHDE, ALEKSI (tulossa 2016): Reiteration. At the intersection of code-switching and translation. – Leena Kolehmainen & Janne Skaffari (toim.), *New insights into multilingual practices in speech and writing. Multilingua*-lehden erikoisnumero.
- HARRIS, BRIAN 1976: The importance of natural translation. – *Working Papers in Bilingualism* 12 s. 96–114.
- HARRIS, BRIAN – SHERWOOD, BIANCA 1978: Translating as an innate skill. – David Gerver & H. Wallace Sinaiko (toim.), *Language interpretation and communication* s. 155–170. NATO Conference Series, Series III (Human Factors) 6. Oxford: Plenum Press.
- HAUGEN, EINAR 1956: *Bilingualism in the Americas. A bibliography and research guide*. Publications of the American Dialect Society 26. Alabama: American Dialect Society.
- HOLZ-MÄNTTÄRI, JUSTA 1984: *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- HOUSE, JULIANE 1977: *A model for translation quality assessment*. Tübingen: Narr.
- 2014: Translation quality assessment. Past and present. – Juliane House (toim.), *Translation. A multidisciplinary approach* s. 241–264. Basingstoke: Palgrave.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARPPINEN, ELINA 2013: Monikielisyyden tilat tamperelaisessa työyhteisössä. – Kaisa Koski-

- nen (toim.), *Tulkattu Tampere* s. 295–312. Tampere: Tampere University Press.
- KOLEHMAINEN, LEENA 2013: Käännöstiede ja kontaktilingvistiikka kohtaavat. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 420–460. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOLEHMAINEN, LEENA – MIESTAMO, MATTI – NORDLUND, TARU (toim.) 2013: *Kielten vertailun metodiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKELA, MERJA – DAHL, EMMA 2011: Suomen ja ruotsin vuorottelu kaksikielisessä kokouksessa. Kielenvalinnan näkökulma. – Niina Nissilä & Nestori Siponkoski (toim.), *VAKKI-symposiumi XXXI ”Kieli ja etiikka”* s. 153–163. Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmän (VAKKI) julkaisut 38. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- KOSKINEN, KAISA 2000a: Institutional illusions. Translating in the EU Commission. – *The Translator* 6 s. 49–65.
- 2000b: *Beyond ambivalence. Postmodernity and the ethics of translation*. Acta Universitatis Tamperensis 774. Tampere: Tampere University Press.
- 2008: *Translating institutions. An ethnographic study of EU translation*. Manchester: St. Jerome.
- 2012: Linguistic landscape as a translational space. The case of Hervanta. – Jani Vuolteenaho, Andrew Newby, Lieven Ameel & Maggie Scott (toim.), *Language, space and power. Urban entanglements* s. 73–92. COLLeGIUM 13. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/38600> (24.7.2015).
- 2013a: Johdanto: Tampere translationaalisenä tilana. – Kaisa Koskinen (toim.), *Tulkattu Tampere* s.11–29. Tampere: Tampere University Press.
- 2013b: Turistina Hervannan kielimaisemassa. Käännettyyden jäljillä. – Kaisa Koskinen (toim.), *Tulkattu Tampere* s. 313–334. Tampere: Tampere University Press.
- KRANICH, SVENJA – BECHER, VIKTOR – HÖDER, STEFFEN 2011: A tentative typology of translation-induced language change. – Svenja Kranich, Viktor Becher, Steffen Höder & Juliane House (toim.), *Multilingual discourse production. Diachronic and synchronic perspectives* s. 11–43. Amsterdam: John Benjamins.
- KREIN-KÜHLE, MONICA 2014: Translation and equivalence. – Juliane House (toim.), *Translation. A multidisciplinary approach* s. 15–35. Basingstoke: Palgrave.
- KUJAMÄKI, PEKKA – PALOPOSKI, OUTI 2015: Sujuvasti saksasta suomeen kääntävä konekirjoittajatar saa paikan heti. Historian näkökulma kääntäjyyteen ammattina tai tehtävänä. – *Virittäjä* 119 s. 342–371.
- KUUSI, PÄIVI 2012: *Miksi näkökulma muuttuu käännöksessä? Eksplisiittistämisen ja normalisoinnin selitysvoima ja seuraukset*. Acta Universitatis Tamperensis 1638. Tampere: Tampere University Press.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LEPPIHALME, RITVA 2007: Kääntäjän strategiat. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomenmoskirjallisuuden historia II* s. 365–373. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MATRAS, YARON 2009: *Language contact*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- MERILÄINEN, LEA 2010: *Language transfer in the written English of Finnish students*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 9. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

- MOSSOP, BRIAN 1998: What is a translating translator doing? – *Target* 10 s. 231–266.
- MÄKISALO, JUKKA 2006: Kuinka paljon käännöksiä luetaan? Lukupäiväkirjan esitutkimus. – *Virittäjä* 110 s. 250–259.
- ORELLANA, MARJORIE FAULSTICH 2008: *Translating childhoods. Immigrant youth, language and culture*. Piscataway: Rutgers University Press.
- PALOPOSKI, OUTI 2007: Käännökset ympärillämme. Tutkittua tietoa tarvitaan. – *Kääntäjä* 4 s. 3.
- PERRIN, DANIEL – EHRENSBERGER-DOW, MAUREEN 2012: Translating the news. A globally relevant field for applied linguistics research. – Christina Gitsaki & Dick Baldauf (toim.), *Future directions in applied linguistics. Local and global perspectives* s. 352–372. Cambridge: Cambridge Scholars Publishers.
- PEKKANEN, HILKKA 2010: *The duet between the author and the translator. An analysis of style through shifts in literary translation*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/19257> (24.7.2015).
- PENTTILÄ, ESA – MUIKKU-WERNER, PIRKKO 2011: English gatekeepers in Finnish. Directly translated English idioms as novelties of Finnish. – Pekka Kujamäki, Leena Kolehmainen, Esa Penttilä & Hannu Kemppanen (toim.), *Beyond borders – Translations moving languages, literatures and cultures* s. 247–265. TransÜD, Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens 39. Berlin: Frank & Timme.
- PIEKKARI, REBECCA – WELCH, DENICE ELLEN – STEPHENSON WELCH, LAWRENCE – PELTONEN, JUKKA-PEKKA – VESA, TIINA 2013: Translation behaviour. An exploratory study within a service multinational. – *International Business Review* 22 s. 771–783.
- PILLER, INGRID 2011: *Intercultural communication. A critical introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- PYM, ANTHONY 2010: *Exploring translation theories*. London: Routledge.
- REH, MECHTHILD 2004: Multilingual writing. A reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). – *International Journal of the Sociology of Language* 70 s. 1–41.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. SKST 1107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RIIONHEIMO, HELKA – KIVISALU, KRISTA (toim.) 1994: *Inkeriläiskertomuksia*. Studia Carelica Humanistica 4. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- RIIONHEIMO, HELKA – KOLEHMAINEN, LEENA – KUMPULAINEN, MINNA – MERILÄINEN, LEA – MUIKKU-WERNER, PIRKKO – PENTTILÄ, ESA 2014: Kontaktilingvistiikan, toisen kielen omaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteen risteyksessä. – *Virittäjä* 118 s. 317–333.
- SAVIJÄRVI, MARJO 2011: *Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen. Keskustelunanalyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta kielikylpypäiväkodin arkitilanteissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuusk-sien laitos. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/28155> (24.7.2015).
- SCHÄFFNER, CHRISTINA 2011: Theory of translatorial action. – Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.), *Handbook of translation studies vol. 2* s. 157–162. Amsterdam: John Benjamins.
- TAIVALKOSKI-SHILOV, KRISTIINA 2010: When two become one. Reported discourse viewed through a translational perspective. – Omid Azadibougar (toim.), *Translation effects. Selected papers of the CETRA research seminar in translation studies 2009* s. 1–16.

- <https://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/kristiina-taivalkoski-shilov-when-two-become-one.pdf> (24.7.2015).
- THOMASON, SARAH G. 2001: *Language contact. An introduction*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- TUYLENEV, SERGEI 2014: *Translation and society. An introduction*. London: Routledge.
- ULRYCH, MARGHERITA 2009: Translation and editing as mediated discourse. Focus on the recipient. – Rodica Dimitriu & Miriam Shlesinger (toim.), *Translators and their readers. In homage to Eugene A. Nida* s. 219–234. Bruxelles: Les Éditions du Hazard.
- VIHONEN, INKALIISA – SALMI, LEENA 2007: Arjen käännöstekstien jäljillä. Käännökset ympärillämme -hankkeen jatkoa. – *MikaEL, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* s. 1–10. <http://www.sktl.fi/@Bin/41152/Vihonen%2BSalmi.pdf> (24.7.2015).
- WILTON, ANTJE 2009: Interactional translation. – Kristin Bührig, Juliane House & Jan D. ten Thije (toim.), *Translational action and intercultural communication* s. 84–113. Manchester: St. Jerome.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Verkko-versio. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (24.7.2015).
- WITTE, HEIDRUN 2000: *Die Kulturkompetenz des Translators*. Tübingen: Stauffenberg.

Litterointimerkit

paBerit	kapiteelein merkitty klusiili = puolisoinnillistunut klusiili
he	naurua
(.)	vähemmän kuin 0.2 sekuntia kestävä tauko
(2.0)	tauko mitattuna sekunnin kymmenesosina
↑	ympäröivää puhetta korkeampi sävelkorkeus
ei	(alleviivaus) painotus
[päällekkäispuhunta alkaa
]	päällekkäispuhunta loppuu
(joo)	sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu sana tai jakso
# #	nariseva ääni
.hhh	sisäänhengitys (yksi h-kirjain vastaa noin 0.1 sekuntia)
hhh	uloshengitys
,	lievästi laskeva intonaatio
.	laskeva intonaatio
?	nouseva intonaatio
j-	kesken jäänyt sana tai katkos puheen virrassa
>joo<	nopeutettu jakso
°joo°	hiljainen puhe

Kirjoittajien yhteystiedot:
 etunimi.sukunimi@uef.fi